

POLITIČKA BIOGRAFIJA ANDRIJE HEBRANGA

Bilić, Mirela

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:172:565780>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-07**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

Mirela Bilić

POLITIČKA BIOGRAFIJA ANDRIJE HEBRANGA

DIPLOMSKI RAD

Split, 2020.

Sveučilište u Splitu
Filozofski fakultet
Odsjek za povijest

Mirela Bilić

Politička biografija Andrije Hebranga

DIPLOMSKI RAD

Mentor:

prof. dr. sc. Aleksandar Jakir

Split, lipanj 2020.

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
2. POČETAK POLITIČKOG DJELOVANJA ANDRIJE HEBRANGA.....	3
3. ZAGREBAČKA ANTIFRAKCIJSKA LINIJA.....	5
4. BEOGRADSKO SUĐENJE ANDRIJI HEBRANGU 1929. GODINE.....	13
4.1. Uhićenje.....	13
4.2. Optužbe i suđenje.....	14
4.3. Presuda.....	16
4.4. Odsluženje zatvorske kazne.....	17
5. HEBRANGOVA POLITIČKA AKTIVNOST ZA VRIJEME DRUGOG SVJETSKOG RATA	23
5.1. U povijesnoj kataklizmi 1941. godine.....	23
5.2. Hebrangovo uhićenje 1942. godine.....	24
5.3. Osnivanje ZAVNOH-a 1943. godine.....	26
6. ODNOS TITA I HEBRANGA.....	29
6.1. Korijeni konflikta.....	29
6.2. Kardeljevo pismu Titu s ciljem eliminacije Hebranga.....	38
7. PAD ANDRIJE HEBRANGA.....	41
7.1. Hebrangovo ponovno uhićenje 1948. godine.....	41
7.2. Hebrangova smrt 1949. godine.....	51
8. ZAKLJUČAK.....	53
SAŽETAK.....	55
SUMMARY.....	56
LITERATURA.....	57

1. UVOD

Predmet je diplomskog rada politička biografija Andrije Hebranga. Andrija Hebrang bio je hrvatski revolucionar, političar i visoki partijski dužnosnik te žrtva komunističkog režima. Hebrang se od učlanjenja u Komunističku partiju 1919. godine polako uspinjao na partijskoj ljestvici. Tijekom Drugog svjetskog rata i nakon njega obnašao je visoke dužnosti u partiji te je djelovao kao sekretar CK KPH, a kasnije i kao ministar industrije i predsjednik Savezne komisije za planiranje. Međutim, u partizanskom pokretu Hebrang se više bavio političkim i gospodarskim pitanjima, nego li ratnim i vojnim. Uskoro se zbog svojih stavova počeo razilaziti s Titom i drugim Titovim bliskim suradnicima, kao što su Milovan Đilas, Edvard Kardelj i Aleksandar Ranković. Korijeni konflikta između Hebranga s jedne strane te Tita i njegovih suradnika s druge strane nisu se smirivali kako se Hebrang nadao da će se dogoditi. Naprotiv, Titovo razilaženje sa Staljinom još više je naglasilo probleme između Tita i Hebranga, zbog čega je Hebrang prvotno stavljen u kućni pritvor, a zatim je uhićen i vjerojatno ubijen prema Titovu nalogu. Cilj je diplomskog rada predstaviti život i djelo Andrije Hebranga, istaknutog partijskog dužnosnika od njegova učlanjenja u Komunističku partiju u mladosti sve do smrti pod nerazjašnjenim okolnostima nakon što su ga uhitili komunisti optužujući ga za suradnju s ustašama.

Diplomski rad sadrži osam poglavlja. Prvo je poglavlje rada uvod u kojem se iznosi predmet i cilj diplomskog rada, kao i njegova struktura. Drugo je poglavlje diplomskog rada vezano uz početak političkog djelovanja Andrije Hebranga. U tom se poglavlju rada prikazuje Hebrangov život od njegovog ranog djetinjstva do učlanjenja u Komunističku partiju. Treće poglavlje diplomskog rada odnosi se na zagrebačku antifrakcijsku liniju. U tom se poglavlju rada objašnjava podjela unutar partije na lijevu i desnu frakciju i Hebrangovo antifrakcijsko mišljenje, koje je naposljetku prevladalo i barem na neko vrijeme zaustavilo unutarstranačka previranja. U četvrtom poglavlju diplomskog rada predstavljeno je beogradsko suđenje Andriji Hebrangu 1929. godine. Točnije, u tom se poglavlju analizira Hebrangovo uhićenje, optužbe i proces suđenja, donošenje presude kao i odsluženje dugogodišnje zatvorske kazne zbog komunističkog djelovanja. U petom poglavlju diplomskog rada dat je prikaz Hebrangove političke aktivnosti za vrijeme Drugog svjetskog rata. U tom se poglavlju rada analiziraju događaji u povijesnoj kataklizmi 1941. godine, odnosno događaji po Hebrangovu izlasku iz zatvora, njegovo uhićenje

1942. godine i boravak u ustaškom zatvoru kao i osnivanje ZAVNOH-a 1943. godine te odluke toga tijela koje su, između ostaloga, uzrokovale konflikt između Hebranga i Tita. Šesto poglavlje diplomskog rada posvećeno je odnosu Tita i Hebranga. U tom se poglavlju rada iznose korijeni konflikta, odnosno uzroci sukoba između Tita i Hebranga te Kardeljevo pismo Titu napisano s ciljem eliminacije Hebranga. Sedmo poglavlje diplomskog rada vezano je uz politički pad Andrije Hebranga. U tome se poglavlju rada analiza Hebrangovo ponovno uhićenje 1948. godine te Hebrangova smrt naredne godine. Osmo poglavlje diplomskog rada je zaključak u kojem se sažeto iznosi sve što je istaknuto u radu te se donose određene spoznaje o Hebrangovu životu i političkom djelovanju. Na kraju diplomskog rada nalazi se popis literature korištene tijekom pisanja rada. Relevantna literatura obuhvaća knjige, članke i internetske izvore.

2. POČETAK POLITIČKOG DJELOVANJA ANDRIJE HEBRANGA

Andrija Hebrang rođen je u Bačevcu kraj Virovitice 21. listopada 1899. godine.¹ O njegovom djetinjstvu zna se vrlo malo jer postoje tek malobrojna sjećanja svjedoka. Njegov otac Andrija i majka Cecilija posjedovali su oko dvadeset jutara zemlje i mnogo stoke, što se u to doba smatralo uzornim gospodarstvom. Obitelj je uz Andriju imala još dvoje djece. U dobi od sedam godina Hebrang je ostao bez oca, a njegova se majka preudala i rodila još dvoje djece. Hebrangov očuh Julius Terek vodio je obiteljsko imanje, a bavio se kovačkim zanimanjem. Politički je bio odan Hrvatskoj seljačkoj stranci što nije mnogo utjecalo na Hebranga u djetinjstvu i ranoj mladosti.²

Godine 1912. Hebrangova majka odlučila ga je uputiti u školu za trgovačkog pomoćnika u Szent Lorenzu kraj Pečuha smatrajući da će više postići ako ode s obiteljskog imanja.³ Nakon godine dana Hebrang se vratio kući te se zaposlio u Turopolju kod jednog trgovca.⁴ Već je u to vrijeme „očijukao“ s komunizmom. Počeo je izgrađivati svoje političko samopouzdanje suprotstavivši se moćnicima u Hrvatskom sokolskom savezu, odnosno upravi tog saveza koja je bila optužena za pronevjeru državnog novca. Hebrang je sudjelovao u demonstracijama koje nisu bile politički bezazlene jer se u njima vidjela hrvatsko-srpska netrpeljivost. Međutim, ispalo je da su vijesti o pronevjeri bile podmetnute, pa se Hebrang zbog svoje brzopletosti ispričao dužnosnicima u Hrvatskom sokolskom savezu. Osim toga, u to se vrijeme Hebrang često sukobljavao s policijom zbog svojeg još uvijek nejasnog političkog stajališta.⁵ „Hebrangovi su politički nazori u Suhopolju bili mladenački neizgrađeni i sirovi. U njegovoj je glavi bilo mnogo utopijskog egalitarizma i bučnog negodovanja prema vlasti i uniformiranim osobama. Ali,

¹ Ivanković-Vonta, Zvonko. *Hebrang*. Zagreb: Scientia yugoslavica, 1988, str. 13.

² Kisić-Kolanović, Nada. *Andrija Hebrang: iluzije i otrežnjenja*. Zagreb: Institut za suvremenu povijest, 1996, str. 15.

³ Ivanković-Vonta, Zvonko, loc. cit., str. 16.

⁴ Kalinić, Pavle. „Andrija Hebrang i hrvatsko pitanje“. *Politička misao*, 33, 2-3 (1996), str. 281.

⁵ Kisić-Kolanović, Nada. *Andrija Hebrang: iluzije i otrežnjenja*, loc. cit., str. 16.

Hebrangov izgled i držanje iz kasnijih vremena već se moglo nazrijeti. Samopouzdanje i želja da se upušta u društvene pothvate bili su trajne prirode“.⁶

U razdoblju od 1918. do 1919. godine Hebrang je bio u vojsci.⁷ Upravo su ga na talijanskom bojištu gdje se nalazio kao austrougarski vojnik tijekom Prvog svjetskog rata privukle ideje oktobarske revolucije.⁸ Sam Hebrang je 1942. godine izjavio sljedeće: „Obustava rata, podjela zemlje seljacima, nacionalna sloboda narodima carske Rusije... Otada sam počeo simpatizirati Rusku revoluciju. Poslije povratka s fronte bio sam jedno vrijeme pristaša Hrvatske zajednice, i poslije Hrvatskog seljačkog republikanskog pokreta. Simpatizirao sam Sovjetski Savez, ali ideološki nisam bio potpuno načisto.“⁹ U Hebrangovim mislima ideje o revoluciji nisu još bile posve određene, pa se više zanosio raspoloženjem vremena.¹⁰

Članom Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista) (SRPJ) Hebrang je postao 1919. godine u Osijeku, gdje je upoznao jednog komunističkog agitatora pod čijim se utjecajem učlanio u Partiju.¹¹ Ipak, Hebrang je tada još uvijek bio prilično slabo ideološki opremljen. Na komunizam je prije svega gledao kao na oružje slabih i nemoćnih protiv moćnih i bogatih. „O učenju Marxa i Lenjina nije imao pojma, ali je sebe zamišljao kao revolucionara“.¹²

Svojevrsna polazna stanica na putu ka Hebrangovoj političkoj djelatnosti bilo je služenje vojnog roka u Nišu 1921. godine. U tome je razdoblju Hebrang prvi puta počeo iskazivati neposlušnost prema uniformiranim osobama i kršiti vojnu stegu, zbog čega ga je vojni sud osudio na šest mjeseci vojnog zatvora. Međutim, to ga nije spriječilo da se i dalje vlada ironično prema vojsci.¹³

⁶Ibid., str. 16.

⁷Hrvatska enciklopedija. *Hebrang, Andrija*. <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=24698>. Pristupljeno 14. prosinca 2019.

⁸Ivanković-Vonta, Zvonko, loc. cit., str. 13.

⁹Kljakić, Dragan. *Dosije Hebrang*. Ljubljana: Partizanska knjiga, 1983, str. 31.

¹⁰Kisić-Kolanović, Nada. „Andrija Hebrang i hrvatsko lijevo iskustvo 1919.–1941.“ *Časopis za suvremenu povijest*, 26, 1 (1994), str. 29.

¹¹Kljakić, Dragan, loc. cit., str. 31.

¹²Kisić-Kolanović, Nada. *Andrija Hebrang: iluzije i otrežnjenja*, loc. cit., str. 18.

¹³Ibid.

3. ZAGREBAČKA ANTIFRAKCIJSKA LINIJA

Sredinom 1923. godine Hebrang je zbog osobnih ambicija i želje za samopotvrđivanjem otišao u Zagreb, gdje se i trajno nastanio.¹⁴ Zagreb je industrijski najviše napredovao i u njemu su partijski aktivisti dolazili u izravan kontakt s radničkim sindikatima. U to se vrijeme Hebrang počeo ozbiljnije baviti politikom. Tako je u ožujku 1924. godine sudjelovao u uličnim demonstracijama koje su rezultirale njegovim prvim uhićenjem i provođenjem nekoliko dana u pritvoru. S obzirom na svoju političku aktivnost i uvođenje u policijsku evidenciju, nakon uhićenja mogućnost da bude ponovno uhićen bila je stalno prisutna. To je posebno brinulo Hebrangovu majku koja je sve do svoje smrti 1940. godine skromno priželjkivala da se ostavi politike, oženi i mirno živi.¹⁵

Hebrangova politička karijera u Zagrebu u početku nije mnogo obećavala. Neko je vrijeme radio u trgovačkim poduzećima „Royal” i „Record”.¹⁶ Međutim, svakodnevno je održavao kontakte s članovima SRPJ te se nakon dvogodišnjeg razdoblja njegov položaj u zagrebačkom partijskom komitetu učvrstio.¹⁷ Hebrang je izabran za člana Mjesnog komiteta KPJ 1925. godine, dok je tijekom 1926. godine obavljao sekretarsku funkciju.¹⁸ Ubrzo se temeljito angažirao u sindikalnom radu. Partija je u razdoblju od 1920. do 1930. godine uložila mnogo truda na osvajanje sindikalnih uprava. Nije se, doduše, uspjela infiltrirati u uprave najvećih reformističkih sindikata – Općeg radničkog saveza i Ujedinjenog radničkog sindikalnog saveza Jugoslavije. To je vrijedilo i za manje sindikate (Hrvatski radnički savez, Opći radnički savez, Glavni radnički savez, Savez privatnih namještenika, Savez bankovnih činovnika, Kršćanski socijalisti i Savez grafičkih radnika). Pod utjecajem socijalista ti su sindikati od 1921. do 1929. godine zagovarali „neutralnost” prema svim partijama. Jedinstvo klasne i političke borbe zagovarali su samo ljevičarski nastrojeni lideri Nezavisnih sindikata.¹⁹

¹⁴Kronologija života i nestanka Andrije Hebranga. <http://www.andrija-hebrang.com/kronologija.htm>. Pristupljeno 12. siječnja 2020.

¹⁵Kisić-Kolanović, Nada. *Andrija Hebrang: iluzije i otrežnjenja*, loc. cit., str. 22.

¹⁶*Kronologija života i nestanka Andrije Hebranga*, loc. cit.

¹⁷Kisić-Kolanović, Nada. *Andrija Hebrang: iluzije i otrežnjenja*, loc. cit., str. 22.

¹⁸Hrvatski biografski leksikon. *Hebrang, Andrija*. <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=55>. Pristupljeno 14. prosinca 2019.

¹⁹Kisić-Kolanović, Nada. „Andrija Hebrang i hrvatsko lijevo iskustvo 1919.–1941.“, loc. cit., str. 30-31.

Iako se svesrdno angažirao u programu Nezavisnih sindikata, Saveza privatnih namještenika i Saveza grafičkih radnika, Hebrangove su političke mogućnosti u sindikatu ostale skučene. Sklon praktičnim aktivnostima, Hebrang se mogao okrenuti samo stvaranju komunističkih sindikalnih frakcija. Partija je tako povezivala gospodarske i političke probleme radništva. Svojim je ambicijama našao oduška u upravi sindikalnog Saveza privatnih namještenika. Zagrebačka podružnica Saveza privatnih namještenika okupljala je nešto više od tisuću radnika, a pretpostavlja se da je u tom sindikatu 1922. godine djelovala jača komunistička frakcija. Hebrang je bio član upravnog odbora tog sindikata te je 1926. godine postao i njegov blagajnik. Nije skrivao svoj cilj da u sindikat privuče što više komunističkih sljedbenika. Osobno je držao da je uspio stvoriti „jaku opoziciju socijalističkom vodstvu i većinu u svim sekcijama i podružnicama u Zagrebu”. Međutim, to mu je uspjelo samo kratko vrijeme, jer su mu reformisti osporili položaj u upravnom odboru. U listopadu 1927. godine demonstrativno je izbačen iz upravnog odbora i iz samog sindikata.²⁰

O sindikalnoj problematici Hebrang je pisao u svojim prvim radovima. Tako je u ljeto 1926. godine napisao tri članka za list *Trgovački pomoćnik* kojeg su komunisti tiskali u Beogradu. Iz njih je vidljivo da je komunikacija komunista i radništva bila gotovo preindustrijska, jer je tek trebalo učvrstiti osjećaj jedinstva i zajednički politički interes. U tim početničkim radovima Hebrang se prikazao kao tipičan ljevičarski utopist koji smatra da „reformizam” otupljuje volju radništva. Smatrao je da su sva zla u zemlji „velika besposlica, bijeda i pustoš, svakodnevni stečajevi, bankrotstvo, povećan broj kriminaliteta i prostitucije, samoubojstava od bijede i gladi, povećan broj tzv. skitnica (besposlenih radnika) koji se gone na prisilni rad, iseljavanje u masama u Braziliju i Francusku” bila isključivo posljedica „ludovanja u parlamentu i takozvane državotvorne politike”. Napadao je apatiju radništva koje se prepustilo „raznim buržoaskim organizacijama i sportskim klubovima”, i koje se trošilo na „pijanke i plesove, dok su svoj život stavili na milost i nemilost poslodavcima”. Hebrang je smatrao da je posljednji trenutak da se „trgovački namještenici počnu jednom brinuti za svoje životne interese”, a to mogu prije svega „začlanjenjem u naš Savez” koji će ojačati njihove redove kako bi se izborili za „bolje plaće, kraće radno vrijeme i dostojniji život”.²¹

²⁰Kisić-Kolanović, Nada. *Andrija Hebrang: iluzije i otrežnjenja*, loc. cit., str. 22-23.

²¹Ibid., str. 23.

U rujnu 1927. godine Hebrang se kandidirao za gradsko zastupništvo Zagreba, ali nije bio izabran. Trenutačnu priliku za komunističku agitaciju imao je u radničkom pjevačkom društvu „Budućnost”. To je društvo imalo oko 70 članova koji su bili partijski i sindikalni aktivisti. Policija je smatrala da je riječ o okorjelim ljevičarima i da to društvo služi samo kao paravan za promoviranje komunizma. U prosincu iste godine Hebrang je izabran za privremenog predsjednika tog društva. Međutim, sljedeće je godine policija zabranila djelatnost pjevačkog društva i uhitila članove njegove uprave, među kojima je bio i Hebrang. Tom je prilikom Hebrang proveo mjesec dana u pritvoru. Oslobođen je optužbe zbog nedostatka dokaza.²²

Komunisti su bili bez podrške glavnih društvenih slojeva te su živjeli u uvjetima ilegalnosti. Partija je bila ovisna o Moskvi i razorena represijom koju je vršio režim, pa se unutarnja introspekcija pretvorila u sukob između desne i lijeve frakcije koje su imale različite nazore. Tako se lijeva frakcija poistovjetila s federalističkim, a desna s centralističkim konceptom državnog uređenja. U sukobu desne i lijeve frakcije osjećalo se suparništvo između dva nacionalna centra, odnosno suparništvo između Zagreba i Beograda. Lijeva frakcija partije podržavala je nacionalne seljačke pokrete i protivila se organizacijskom centralizmu, dok se desna frakcija više oslanjala na srbijanske krajeve te se zalagala za organizacijski federalizam koji je, uvjetno rečeno, branio nacionalni unitarizam. Desna frakcija partije, koju je predvodio Sima Marković, imala je 1924. godine priličan utjecaj na Nezavisnu radničku partiju. Godine 1926. Moskva se zalagala za konstituiranje nezavisnih radničko-seljačkih republika na Balkanu. Partijske rasprave oko „samoodređenja naroda” samo su produbile sporove ljevice i desnice. Kominternu je tražila od partije da što bolje iskoristi politički naboj neriješenog „nacionalnog pitanja”. Partija je otvoreno podupirala zahtjeve „potlačenih nacija” za upravnom, sudskom i kulturnom autonomijom. Jedinstvo Srba, Slovenaca i Hrvata odbačeno je kao staromodno. Što se tiče desničarske centralizacije sindikalnog pokreta, njoj su se naročito opirali zagrebački komunisti. U međuvremenu je spriječen i pokušaj isključenja iz KPJ komunističkoj ljevici koju je predvodio Đure Cvijić. U tim se događajima osjećao utjecaj Kominterne koja je u proljeće 1925. godine otvoreno napala desnu frakciju i Simu Markovića. Sam Staljin je 1925. godine u moskovskom *Boljševiku* pisao da Marković „nacionalno pitanje” nedopustivo svodi na „ustavno pitanje” i ne uviđa da je to zapravo seljačko pitanje.²³

²²Ibid.

²³Ibid., str. 23-24.

Za suparništvo između desne i lijeve frakcije bila je znakovita i Osmo konferencija zagrebačkih komunista koja se vodila u zagrebačkom mjesnom komitetu 1928. godine.²⁴ Ta je rasprava otvorila prostor onima koji su zastupali moskovsko usmjerenje o partijskoj disciplini i uništenju frakcija i upravo se ona pokazala kao posebno važna za Hebranga. On je tada prvi put nastupio u zajedničkoj ulozi s Josipom Brozom Titom podržavajući zagrebačku frakciju. Iako su povremeno imali nesuglasice, Hebrangovo i Titovo savezništvo održalo se sve do 1946. godine.²⁵

Hebrang se na Osmoj konferenciji zagrebačkih komunista zauzimao za novu, nefrakcionašku politiku.²⁶ Iako je prilično vješto usmjeravao raspravu, nije dobio jednoglasnu podršku delegata. Već je kod izvještaja izbio sukob s većinom.²⁷ Hebrang je izazvao pravu buru kad je zaključio kako je Zagreb „postao centar frakcionaštva”. U zapisniku su pribilježene njegove riječi: „Desnica je najjača opasnost u partiji”, a „ljeвица se ne pokorava zaključcima partijskog centra”, zapostavlja „rad u masama” i primjenjuje svoj komandantski način u suzbijanju desne opasnosti, što vodi do mogućih rascjepa u partiji. Ništa bolje nije odražavalo Hebrangov pristup problemu od njegove tvrdnje da frakcijske borbe uvlače partiju u samoubilačku pustolovinu i čine je nesposobnom za akciju. Hebrang je oštro napao lijevu i desnu frakciju, vjerujući da mu Treći kongres KPJ u Beču 1926. godine, koji je verbalno pokapao frakcije, daje „nove argumente i podršku”.²⁸ Mnogo godina nakon te konferencije Hebrang je na sljedeći način opisao događaje: „Iz vrhova se frakcijska borba prenijela i dolje na organizacije. Ona je, razumije se, zahvatila i Hrvatsku. Dok su u Osijeku u partijskim i sindikalnim vrhovima imali utjecaj ljudi, koje je desnica smatrala svojim, u Dalmaciji su na vodećim položajima bili pripadnici lijeve frakcije. U Zagrebu, gdje je partijska organizacija bila najjača i najzdravija, pojavio se otpor protiv razornoga djelovanja lijeve i desne frakcije. Taj se otpor ogledao u jedinstvu partijske organizacije, koja je dala otpor lijevim i desnim frakcionašima. Na čelu te struje nalazili su se iz Mjesnog Komiteta Tito i ja. Iz Pokrajinskog Komiteta njegov sekretar

²⁴Hrvatska enciklopedija, loc. cit.

²⁵Kisić-Kolanović, Nada. *Andrija Hebrang: iluzije i otrežnjenja*, loc. cit., str. 24.

²⁶Hrvatska enciklopedija, loc. cit.

²⁷Vlajčić, Gordana. *Osmo konferencija zagrebačkih komunista: 25. i 26. veljače 1928. godine*. Zagreb: Impresum, 1976, str. 116.

²⁸Kalinić, Pavle. *Andrija Hebrang: svjedoci govore*. Zagreb: Politička misao, 1991, str. 16.

Mavrak i Gržetić”.²⁹ Na Osmoj konferenciji zagrebačkih komunista je uz podršku sekretara Pokrajinskog komiteta KPJ za Hrvatsku i Slavoniju pobijedila struja na čelu s Titom i Hebrangom prihvaćanjem izvještaja i plana rada.³⁰ Ta je pobjeda omogućila kratkoročno sređivanje partijskih redova te je nova zagrebačka antifrakcijska linija uvjerila ostatak Hrvatske da odstupi od vlastitih stavova.³¹ Tito i Hebrang su uspjeli uvjeriti zagrebački partijski ogranak da usvoji rezoluciju protiv frakcionaštva te da uputi apel Kominterni da se frakcijske borbe u KPJ završe.³²

U sljedećih godinu i pol partija je prividno zaustavila frakcioništvo unutar svojih redova.³³ Međutim, zagrebački pokušaj da partiji vrati unutarnju koheziju ostao je neuspješan jer partija nije uspjela prebroditi unutarnje sukobe niti izbjeći nove režimske progone.³⁴ Zapravo je unutar KPJ prevladala ultra-lijeva frakcija, pa su se vodeći pripadnici lijevog krila mlađe generacije, među kojima su bili Tito i Hebrang, predstavili kao antifrakcionaši i borci za jedinstvo KPJ.³⁵

Moskva je otvoreno zaprijetila vodstvu zbog rasula i „slabe povezanosti s narodom”, a KPJ je doista smatrala marginalnom partijom. Članovi Centralnog komiteta i partijski delegati iz Splita, Zagreba, Beograda i Niša hitno su pozvani na savjetovanje s predstavnicima KI u Berlin.³⁶ Među njima je bio i Hebrang koji je zahvaljujući pobjedi na Osmoj konferenciji zagrebačkih komunista izabran za delegata Mjesnog komiteta.³⁷ Sredinom ožujka 1928. godine Hebrang je otputovao prema Austriji. Nepremostive teškoće koje su komunisti imali vezano za dobivanje putovnica prisilile su ga da putuje ilegalno, odnosno bez iste. Zbog toga je već na samoj granici prema Austriji uhićen i sa skupinom komunista izručen jugoslavenskoj policiji u Mariboru. Na policiji se pokušao izvući rekavši da se ne bavi politikom, već da se u Austriji

²⁹Kisić-Kolanović, Nada. *Andrija Hebrang: iluzije i otrežnjenja*, loc. cit., str. 25.

³⁰Ivanković-Vonta, Zvonko, loc. cit., str. 13.

³¹Kalinić, Pavle. *Andrija Hebrang: svjedoci govore*, loc. cit., str. 16.

³²Gužvica, Stjepan. *Before Tito: The Communist Party of Yugoslavia during the Great Purge (1936–1940)*, Tallinn: Tallinn University, 2020, str. 40.

³³Ibid.

³⁴Kisić-Kolanović, Nada. *Andrija Hebrang: iluzije i otrežnjenja*, loc. cit., str. 25-26.

³⁵Gužvica, Stjepan, loc. cit., str. 40-41.

³⁶Kisić-Kolanović, Nada. *Andrija Hebrang: iluzije i otrežnjenja*, loc. cit., str. 25-26.

³⁷Kalinić, Pavle. *Andrija Hebrang: svjedoci govore*, loc. cit., str. 16.

namjeravao liječiti. Osim Hebranga uhapšeni su i drugi članovi delegacije, među kojima su Đuro Salaj, Sima Marković, Miloš Marković, Vicko Jelaska, Milan Delić, Dragomir Marjanović, Matija Brezović, Lazar Stefanović i Jakob Žorga.³⁸ Mariborsko sresko poglavarstvo osudilo je Hebranga na tri mjeseca zatvora zbog „skitnje i komunizma”. Hebrang je u međuvremenu prebačen u beogradski zatvor i tamo je bio suočen s nekim komunistima, ali je poricao da je s njima povezan.³⁹ Kazna mu je nakon žalbe smanjena, pa je nakon šest tjedana, točnije početkom svibnja 1928. godine pušten iz mariborskog zatvora. Ipak, njegova je politička aktivnost u to vrijeme već bila dovoljno važna da privuče trajnu pozornost jugoslavenske policije.⁴⁰

U međuvremenu je u Zagrebu uhićena uprava Radničkog kulturnog društva „Budućnost”. Hebrang je kao član uprave ponovno osumnjičen za širenje komunističke propagande. Kako je istaknuto, u istražnom zatvoru je proveo mjesec dana te je oslobođen zbog nedostatka dokaza.⁴¹

Kominternu je u travnju 1928. godine Otvorenim pismom jugoslavenskim komunistima diktirala jedinstvo pod svaku cijenu. Pri tome je političku oštricu usmjerila prema „desnim” marksističkim intelektualcima, smatrajući ih odgovornima za frakcijska nadmetanja.⁴² Previše ozloglašena, desna frakcija nije više mogla računati na rukovodeći mandat svojeg lidera Sime Markovića. On je bio smijenjen, a Zagreb je 1928. godine *via facti* postao novo partijsko središte umjesto Beograda. Tada je u njemu djelovala zdrava organizacija koja je, prema mišljenju Moskve, „mogla znati čvrstom rukom zavesti reda u partiji”. Iste je godine Moskva mjesto generalnog sekretara povjerila hrvatskom komunistu Đuri Đakoviću, pripadniku lijevog krila školovanom u Moskvi. Međutim, on je u travnju sljedeće godine bio prokazan jugoslavenskoj policiji koja ga je u insceniranom bijegu ubila.⁴³ S obzirom na to da su obojica bili uhićeni prije Četvrtog kongresa KPJ (koji se održao u Dresdenu u studenom 1928. godine), ni Tito ni Hebrang nisu bili razmatrani kao mogući kandidati za partijsko vodstvo.⁴⁴

³⁸Jelić, Ivan. „Sudski proces Andriji Hebrangu 1929. god. (Prilog biografiji)“. *Časopis za suvremenu povijest*, 22, 3 (1991), str. 6.

³⁹Kisić-Kolanović, Nada. *Andrija Hebrang: iluzije i otrežnjenja*, loc. cit., str. 25-26.

⁴⁰Ivanković-Vonta, Zvonko, loc. cit., str. 14.

⁴¹Kalinić, Pavle. *Andrija Hebrang: svjedoci govore*, loc. cit., str. 16.

⁴²Kisić-Kolanović, Nada. „Andrija Hebrang i hrvatsko lijevo iskustvo 1919.–1941.“, loc. cit., str. 33-34.

⁴³Kisić-Kolanović, Nada. *Andrija Hebrang: iluzije i otrežnjenja*, loc. cit., str. 26.

⁴⁴Gužvica, Stjepan, loc. cit., str. 41.

Istovremeno su istaknuti pripadnici lijevog krila koji su pripadali starijoj generaciji marginalizirani. Tako je Đuro Cvijić izgubio poziciju političkog sekretara te nije ponovno izabran u Politbiro. Novo vodstvo smatralo je da se Jugoslavija treba preuzeti revolucionarnim prevratom, pa su započeli pripreme za revoluciju. Pokušali su ostvariti suradnju s militantnim nacionalističkim organizacijama, a istovremeno su odbili bilo kakvu suradnju s drugim lijevim, nekomunističkim organizacijama. Međutim, uvođenje Šestosiječanjske diktature i sukob s jugoslavenskim vlastima rezultirao je Đakovićevim ubojstvom u travnju 1929. godine. Preminulog Đakovića zamijenio je Filip Filipović. Tada se kao alternativa starim partijskim frakcijama formirala i treća skupina pod vodstvom Jovana Martinovića-Mališića, zbog čega ga je Izvršni komitet Kominterne izbacio iz partije. Na funkciju političkog sekretara imenovan je Antun Mavrak, bivši pripadnik lijevog krila i jedan od važnijih Titovih i Hebrangovih saveznika. On je tijekom svojeg mandata u partijskom vodstvu napravio oštar zaokret udesno, zbog čega je došao u sukob s drugim partijskim članovima. Sve to pokazalo je Kominterni da su se frakcijske borbe zapravo nastavile, iako su službeno bile okončane. Stanje je stabilizirano tek 1932. godine, kad je Milan Gorkić imenovan generalnim sekretarom. Iako su se nesuglasice u partiji i dalje nastavljale, tijekom četiri godine dok je bio generalni sekretar Gorkić je postigao znatne uspjehe u konsolidiranju partije i stvaranju iluzije jedinstva.⁴⁵

Dok je partija pokušavala riješiti svoje unutarnje probleme, u Kraljevini SHS rasla je opća politička kriza. Hrvatska seljačka stranka oštro se suprotstavila ratifikaciji Nettunske konvencije, ugovora koji je Kraljevina SHS potpisala s Italijom jer je ratifikacija te konvencije bila nepovoljna za Hrvate. Vrhunac nezadovoljstva bio je atentat na Stjepana Radića i druge zastupnike Hrvatske seljačke stranke koji je u beogradskoj Narodnoj skupštini izveo srpski radikalni poslanik, odnosno zastupnik Narodne radikalne stranke, Puniša Račić.⁴⁶ Atentat je doveo do demonstracija u kojima je sudjelovalo 20 000 građana. Kralj je zbog cjelokupne situacije napravio veliki politički korak unazad i djelotvornu vlast objedinio u vlastitim rukama ističući da „između kralja i naroda ne smije više biti posrednika”.⁴⁷ Manifestom od 6. siječnja 1929. godine ukinuo je Ustav, raspustio Narodnu skupštinu i zabranio rad svim političkim

⁴⁵Ibid.

⁴⁶Kisić-Kolanović, Nada. „Andrija Hebrang i hrvatsko lijevo iskustvo 1919.–1941.“, loc. cit., str. 34.

⁴⁷Kisić-Kolanović, Nada. *Andrija Hebrang: iluzije i otrežnjenja*, loc. cit., str. 26.

strankama, čime je započela šestosiječanjska diktatura koju su europske sile prihvatile kao legalan, ali ipak privremeni čin.⁴⁸

Komunisti su se suprotstavili diktaturi trenutno napadajući i oporbene stranke (posebno Hrvatsku seljačku stranku) za „izdajničko” i „kukavičko” držanje kojim u pučanstvu šire „stav iščekivanja”. Partija je 1929. godine prenaplo zaključila kako nije riječ o ustavnoj krizi, već o uvođenju vojno-fašističke diktature i „objavljivanju rata radnicima, seljacima i ugnjetenim nacijama”. Bila je spremna poduprijeti buduću „oružanu pobunu komita i zelenog kadra”. Međutim, to je rezultiralo uhićenjima komunista i zapljenom arhiva, što je dovelo do razbijanja partije. Nakon uhićenja veliki broj komunista je policiji prokazivao svoje kolege. Krajem 1929. godine, nakon što je Đakovića likvidirala jugoslavenska policija, svi članovi partije morali su emigrirati kako bi mogli osigurati nekakav kontinuitet rukovođenja. Partijski život u Kraljevini SHS gotovo je zamro do 1933. godine. Djelovale su tek tzv. „divlje” partijske skupine, i to na svoju ruku i posve nepovezano.⁴⁹ Pripadnici partijskog vodstva vratili su se u Jugoslaviju tek 1938. godine. Međutim, treba napomenuti da krivnju za takav razvoj događaja i probleme u KPJ ne treba snositi isključivo represivni aparat Kraljevine Jugoslavije, već je očito da je politika koju je novo partijsko vodstvo usvojilo imala važnu ulogu u represiji koju je na nju vršio državni vrh.⁵⁰

Partija je počela tražiti nove pristaše u legalnim radničkim sindikatima. Okrenula se Ujedinjenom radničkom sindikalnom savezu Jugoslavije koji je imao centre u gotovo svim dijelovima zemlje. Svjetska gospodarska kriza oživila je određene oblike radničkih nemira. Prema službenim izvorima 1933. godine u Jugoslaviji je bilo oko 200 000, a u Savskoj banovini oko 26 000 nezaposlenih. Činjenica je da su komunisti sredinom 1933. godine imali određeni utjecaj na upravu zagrebačkog sindikata namještenika, kožarskih, građevinskih, drvodjelskih i šivačko-odjevnih radnika. Ipak, Hrvatski radnički savez bio je pod tradicionalnim utjecajem Hrvatske seljačke stranke te je kao takav bio praktički neosvojiv za partiju. U tom se sindikatu na komunizam gledalo kao na utopiju koja nema domaća obilježja, dok su se komunisti smatrali razbijačima hrvatskog jedinstva i ljudima u političkoj službi SSSR-a.⁵¹

⁴⁸Macan, Trpimir. *Hrvatska povijest: pregled*. Zagreb: Matica hrvatska, str. 205.

⁴⁹Kisić-Kolanović, Nada. *Andrija Hebrang: iluzije i otrežnjenja*, loc. cit., str. 27.

⁵⁰Gužvica, Stjepan, loc. cit., str. 41.

⁵¹Kisić-Kolanović, Nada. *Andrija Hebrang: iluzije i otrežnjenja*, loc. cit., str. 27-28.

4. BEOGRADSKO SUĐENJE ANDRIJI HEBRANGU 1929. GODINE

U Hebrangovoj političkoj biografiji svakako je značajno uhićenje u rujnu 1928. godine i suđenje koje je uslijedilo godinu dana nakon toga, a koje je završilo tako što je Hebrang osuđen na dvanaestogodišnju zatvorsku kaznu tijekom čijeg je izdržavanja doživio ideološko sazrijevanje.

4.1. Uhićenje

Zbog svoje težnje za kretanjem i neovisnošću Hebrang se već nakon nekoliko dana policijskog izгона vratio u Zagreb.⁵² Nikada se nije predugo držao ilegalnih rituala i pravila koje je partija nametala svojim članovima (ne smije kod sebe imati partijske dokumente, njihov sadržaj mora naučiti napamet, mora šifrirati poruke, biti krajnje oprezan pri izvršenju zadataka itd.). Zbog toga je uspio *incognito* ostati u Zagrebu samo nešto dulje od jednoga mjeseca. U međuvremenu je nakratko otputovao u Makedoniju (Veles) kako bi tamošnjim partijskim organizacijama protumačio Kominternino Otvoreno pismo jugoslavenskim komunistima. Već 7. rujna 1928. godine policija je ponovno uhitila Hebranga. Uhićen je s komunistom Mihailom Vranešom ispred kuće u Gundulićevoj ulici u kojoj se nalazio tajni partijski arhiv. Kod Hebranga su pronađeni dokumenti i pisma koje je policija povezala s njegovim zaduženjima u partiji. Odveden je u Istražni zatvor Kraljevskog sudbenog stola, gdje se već nalazila skupina komunista (Josip Kraš, Đuro Cvijić, Blaž Valjin i dr.).⁵³

⁵²Kisić-Kolanović, Nada. „Andrija Hebrang i hrvatsko lijevo iskustvo 1919.–1941.“, loc. cit., str. 34.

⁵³Kisić-Kolanović, Nada. *Andrija Hebrang: iluzije i otrežnjenja*, loc. cit., str. 28.

4.2. Optužbe i suđenje

Tijekom istrage protiv Hebranga prikupljeni su određeni dokazi na temelju kojih su ga optužili za komunističku djelatnost. Policija je znala „da je bio u MK, da je aktivan u borbama, da je radio na provođenju Otvorenog pisma, i pisao letke”. Najviše ga se teretilo za posjedovanje tajnog partijskog dokumenta koji je sadržavao smjernice za rad partijskih ćelija. Prilikom uhićenja kod Hebranga je pronađena i korespondencija s potpisom Centralnog komiteta KPJ, što je uputilo tužitelja da mu pripiše visoka partijska zaduženja. Kao krunski dokaz protiv njega tužitelj je upotrijebio rukopis naslovljen kao „Plan rada”, koji je nađen u stanu Mihajla Vraneša prilikom pretresa.⁵⁴ Tekst pisan zacijelo Hebrangovom rukom donosio je upute o uvlačenju radnika i simpatizera u rajonske ćelije i opisivao program njihova rada. Hebrang je u istražnom zatvoru Sudbenog stola u Zagrebu proveo od kraja rujna do početka studenog 1929. godine. Čini se da je bio u potajnoj vezi s komunističkim zatvorenicima. Skupina je pokušavala organizirati bijeg, ali su pobjeći uspjela samo dvojica komunista, i to Mihailo Vraneš i Josip Horvaj. U zagrebačkom zatvoru Hebranga je zatekao državni udar kralja Aleksandra I. Karađorđevića koji je komunistima oduzeo nadu da će biti blago suđeni.⁵⁵ Kralj je ukinuo Ustav, raspustio Skupštinu i zabranio rad svim političkim strankama, pa su Hebrang i drugi komunistički zatvorenici potpali pod nadležnost beogradskoga suda.⁵⁶ Komunizam je pravno kvalificiran kao prevratništvo već Zakonom o zaštiti države donesenim u kolovozu 1921. godine. Uvođenjem diktature Zakon o zaštiti države je proširen, pa se kažnjivim djelom smatralo već i stvaranje javnog mnijenja protiv kralja i monarhije ili osnivanje društava koja nose „vjersko ili plemensko obilježje”. *Ad hoc* donesen je Zakon o državnom sudu za zaštitu države kojim je stvoren specijalni krivični sud za obračun režima s političkim protivnicima. Hebrangov slučaj delegiran je na sud za zaštitu države, pa je s uhićenim komunistima Krašem i Valjinom prebačen u beogradsku tamnicu.⁵⁷

Glavna rasprava protiv Hebranga započela je 11. i završila 13. studenoga 1929. godine. Unatoč optužbi za tešku političku inkriminaciju, Hebrang nije gubio samopouzdanje, pa je uz branitelja, beogradskog odvjetnika Dimitrija Živaljevića, mirno pripremio obranu. Unutar komunističkog kruga vrijedio je specijalni napatuk za ponašanje pred sudom koji je glasio: „Pred

⁵⁴Jelić, Ivan, loc. cit., str. 13.

⁵⁵Kisić-Kolanović, Nada. *Andrija Hebrang: iluzije i otrežnjenja*, loc. cit., str. 28-29.

⁵⁶*Kronologija života i nestanka Andrije Hebranga*, loc. cit.

⁵⁷Kisić-Kolanović, Nada. *Andrija Hebrang: iluzije i otrežnjenja*, loc. cit., str. 28-29.

očima imaj samo jedno, ne da dobiješ što manju kaznu, nego da tvoje ponašanje na sudu bude takvo da podigne ugled partije u očima radničkih masa”.⁵⁸ Ipak, Hebrang svoje suđenje nije pretvorio u naročitu predstavu, za razliku od Tita koji je samo mjesec dana prije pao u ruke policiji. Tito je iskazao popriličnu političku nadmenost te se na suđenju javno odrekao legitimiteta „buržoaskog” suda. Hebrang se, pak, na glavnoj raspravi držao odmjereno. Smatrao je da svojem političkom uvjerenju bolje može koristiti slobodan, pa nije glumio heroja partije.⁵⁹ Štoviše, nijekao je formalno partijsko članstvo, ali ne i zasade svoje komunističke vjere. U sudnicu je ušao pripremljen na kaznu, svjestan da mora iskazati svoje ideološko uvjerenje. Na pitanje suda je li član komunističke organizacije, odgovorio je da nije, ali da je uvjereni komunist.⁶⁰ U pogledu *Plana rada* koji mu se stavlja na teret da je njegov autor, Hebrang je izjavio da to nije njegov rukopis i da mu se to ne može staviti na teret.⁶¹ U pogledu tiskanja komunističkih letaka, u sudskom zapisniku s glavne rasprave može se pročitati: „Što se tiče štampanja komunističkih letaka izjavljuje, da nije štampao nikakve letke, niti je iste rasturao, niti se je bavio komunizmom. Priznaje da je idejni komunist, ali ne organizirani komunist, niti se je kao takav bavio komunizmom u cilju propagande”.⁶² Osim svoje usmene obrane Hebrang je na tom suđenju molio sud da mu odobri čitanje obrane koju je sam napisao. Sud mu je to odobrio te je pismena obrana nakon Hebrangova čitanja pred sudom predana istom i priključena protokolu.⁶³

Optužnica protiv Hebranga temeljila se na trima krivičnopravnim povredama. Optužen je za pisanje propagandnog komunističkog dokumenta „Plan rada”, tiskanje komunističkih letaka te kršenje policijske mjere izгона. Optužnica je podvlačila da su razni komunistički dokumenti koje je širio imali za svrhu propagiranja komunizma i „ubjeđivanja drugih, da treba promijeniti politički i socijalni poredak u državi nasiljem ili ma kojom vrstom terorizma”. Hebrangova taktika na suđenju sastojala se u poricanju svih točaka optužnice, osim kršenja policijske mjere izгона te je odbio sudioništvo u bilo kakvoj agitatorskoj djelatnosti. Hebrang je sudu davao

⁵⁸Ibid., str. 29.

⁵⁹Kisić-Kolanović, Nada. „Andrija Hebrang i hrvatsko lijevo iskustvo 1919.–1941.“, loc. cit., str. 34.

⁶⁰Kalinić, Pavle. *Andrija Hebrang: svjedoci govore*, loc. cit., str. 17.

⁶¹Jelić, Ivan, loc. cit., str. 11.

⁶²Kisić-Kolanović, Nada. *Andrija Hebrang: iluzije i otrežnjenja*, loc. cit., str. 30.

⁶³Jelić, Ivan, loc. cit., str. 12.

veoma šture odgovore prikrivajući pritom ilegalne komunističke punktove i imena suradnika. Posebno je poricao da je autor dokumenta „Plan rada”. Također je povukao svoj potpis sa zapisnika o tome da je kod njega pronađena otvorena ometnica, rekavši da ne može utvrditi da je njezin sadržaj istovjetan sadržaju koji se podastire na suđenju. Na kraju je progovorio o policijskom teroru nad radničkim sindikatima. U tom dijelu bilo je i najveće političko postignuće njegove obrane. Tvrdio je da režim zatire legalno organiziranje radništva: „Cijeli ovaj postupak s kovertom i njenim sadržajem, otkrio mi je tendenciju policije i ja sam bio odlučio, da ne budem oružje u njezinim rukama. Bilo mi je jasno da policija ide za tim da pomoću navodnog materijala u koverti i mog priznanja kompromitira radničke sindikate, kako bi s jedne strane bar nekako mogla opravdati učestale i pooštrene progone, dok bi s druge strane na osnovu takovog priznanja imala mogućnost da iskonstruira rasturanje radničkih organizacija”.⁶⁴

Na temelju svega što je istaknuto vidljivo je da je Hebrang na sudu zaniijekao svoju konkretnu partijsku aktivnost, nijekao je autorstvo inkriminiranog „Plana rada”, ali je izjavio da je komunizam njegovo ideološko uvjerenje, zbog čega ne može biti pozvan na krivičnu odgovornost. Ipak, bio je spreman na zatvorsku kaznu ako izrazi svoje ideološko uvjerenje. Na temelju grafološkog vještačenja tužitelj je uspio uvjeriti sud da je Hebrang ipak napisao inkriminirajuće komunističke materijale, odnosno da je to njegov rukopis.⁶⁵ U obrazloženju sudske odluke ističe se sljedeće: „Što se tiče lične krivice prvooptuženog Andrije Hebranga, sud je stekao uvjerenje da je optuženi Hebrang svojom rukom sastavio i napisao uputstva komunističke prirode pod naslovom *Plan rada* o tome kako treba izvršiti organizaciju komunističkih ćelija i obavljati rad radi ostvarenja ciljeva komunističke partije. (...) Poricanje optuženog Hebranga Andrije na današnjem pretresu, da on nije pisac toga napisa bez vrijednosti je i sračunato, da bi izbjegao krivičnu odgovornost”.⁶⁶

4.3. Presuda

Hebrang je proglašen krivim za subverzivnu komunističku djelatnost te je na temelju Zakona o zaštiti javne bezbednosti i poretka u državi 13. studenoga 1929. godine osuđen na

⁶⁴Kisić-Kolanović, Nada. *Andrija Hebrang: iluzije i otrežnjenja*, loc. cit., str. 29.

⁶⁵Ibid., str. 30.

⁶⁶Jelić, Ivan, loc. cit., str. 12-13.

kaznu od 12 godina i dva mjeseca zatvora zbog komunističke i separatističke propagande. Visoka zatvorska kazna bila mu je odmjerena metodom kumulacije prema kojoj se kazne za krivična djela u stjecaju zbrajaju. Ta metoda koju su moderna zakonodavstva odbacila u lišavanju slobode pogodila je i odbjegle komuniste Horvaja i Vraneša, koji su osuđeni na 15, odnosno 12 godina zatvora. Kraš i Valjin su, pak, osuđeni na pet godina zatvora.⁶⁷ Konstrukcija Hebrangove kazne bila je sljedeća:

- „Na temelju Zakona o zaštiti javne bezbednosti i poretka u državi, član 1., tačka 1., kažnjen je sa osam (8) godina roblje
- Na temelju člana 1., tačke 2. istog zakona kažnjen je sa četiri (4) godine roblje
- Na osnovu člana 324. Hrvatskog kaznenog zakona kažnjen je sa tri (3) mjeseca zatvora, što prevedeno u robiju iznosi dva (2) mjeseca roblje”.⁶⁸

U tu je kaznu uračunat Hebrangov pritvor od jedne godine, jednog mjeseca i dvanaest dana zatvora. Međutim, pritvor pretvoren u status robije iznosi osam mjeseci i dvadeset osam dana robije. Na osnovi te računice Hebrang je trebao u zatvoru provesti još jedanaest godina, pet mjeseci i dva dana.⁶⁹

4.4. Odsluženje zatvorske kazne

Iako je Hebrang bio osuđen na 12 godina i 2 mjeseca zatvora, odležao je gotovo 12,5 godina.⁷⁰ Točnije, od Hebrangova uhićenja 7. rujna 1928. godine do izlaska iz mitrovačke kaznionice 15. veljače 1941. godine, odrobijao je zapravo dvanaest godina, pet mjeseci i osam dana.⁷¹ Do 1935. godine zatvorsku je kaznu izdržavao u Srijemskoj Mitrovici i Lepoglavi (više puta su ga prebacivali iz jednog zatvora u drugi i natrag), a od 1935. u Srijemskoj Mitrovici. Svoje obrazovanje Hebrang je upotpunio baš tijekom izdržavanja zatvorske kazne sustavnim

⁶⁷Kisić-Kolanović, Nada. *Andrija Hebrang: iluzije i otrežnjenja*, loc. cit., str. 30.

⁶⁸Jelić, Ivan, loc. cit., str. 13.

⁶⁹Ibid., str. 14.

⁷⁰Ivanković-Vonta, Zvonko, loc. cit., str. 14.

⁷¹Jelić, Ivan, loc. cit., str. 14.

učenjem političke ekonomije, povijesti te proučavanjem nacionalnog, sindikalnog i seljačkog pitanja.⁷²

Iako je u partiji već bio dovoljno vremena i već je mnogo toga prošao, Hebrang je zapravo tek tijekom izvršavanja zatvorske kazne imao dovoljno vremena da razmisli o svojim ideološkim opredjeljenjima i razlozima zbog kojih je završio u zatvoru. Tijekom boravka u zatvoru Hebrang je shvatio da partiji nisu toliko potrebne velike i apstraktne teorije, već stabilni ljudi čije će riječi naići na politički odaziv u javnosti. Hebrang je u zatvoru shvatio moć koju ima pisana riječ pa se klonio bespotrebnih rasprava koje su vodili ogorčeni komunistički zatvorenici.⁷³

U Srijemskoj Mitrovici Hebrang je postavljen za člana Kaznioničkog komiteta. Iako je izbjegavao bespotrebne rasprave, u toj kaznionici Hebrang nije našao zajednički jezik s komunistima okupljenima oko Petka Miletića, člana CK KPJ sklonog doktrinarnom boljševizmu. Miletić i komunisti okupljeni oko njega (među kojima je bio i Milovan Đilas) optuživali su Hebranga da pripada „desnom krilu partije” koje zanemaruje „klasnu borbu” te da na planu rušenja Kraljevine Jugoslavije zagovara suradnju s građanskim političkim strankama.⁷⁴ Osim Đilasa, Miletića su podržavali mladi ultra-lijevi radikali kao što je Ivan Milutinović, koji je kasnije imenovan Titovim vojnim zapovjednikom. Miletića je podržavao i Radonja Golubović, koji je nakon Rezolucije Informbiroa 1948. godine postao vođa jugoslavenskih informbiroovskih emigranata. Miletiću je svakako najviše štetila povezanost s Antunom Franovićem, dalmatinskim komunistom koji je s Adolfom Mukom u ožujku 1937. godine organizirao neuspješan transport jugoslavenskih dobrovoljaca u Španjolsku. Franović je uz Muka izdao cijeli dalmatinski regionalni partijski komitet, što je uzrokovalo daljnja masovna uhićenja. Pretpostavlja se da su se Miletić i Franović smatrali prirodnim saveznicima nakon što ih je obojicu osudilo Privremeno rukovodstvo.⁷⁵

Osim Hebranga, u sukob s Miletićem došao je i Moša Pijade, židovski novinar i slikar te jedan od najpoznatijih jugoslavenskih političkih zatvorenika. Upravo je Pijade potaknuo Hebranga 1928. godine da osudi frakcionaštvo u KPJ. On je, baš kao i Hebrang, zagovarao

⁷²Kalinić, Pavle. *Andrija Hebrang i hrvatsko pitanje*, loc. cit., str. 284.

⁷³Kisić-Kolanović, Nada. *Andrija Hebrang: iluzije i otrežnjenja*, loc. cit., str. 30-32.

⁷⁴*Hrvatski biografski leksikon*, loc. cit.

⁷⁵Gužvica, Stjepan, loc. cit., str. 140-141.

odmjereniji pristup prema zatvorskim vlastima, zbog čega je ih je obojicu Miletić optužio za „desničarenje”. Međutim, Hebrang i Pijade samo nisu željeli dati izgovor jugoslavenskoj policiji da maltretira i ubija zatvorenike.⁷⁶

Neko vrijeme su glavna razmimoilaženja između Hebranga i Miletića bila vezana samo uz zatvorska pitanja, dok su se tek kasnije pojavila i neka opća politička pitanja vezana uz odluku Šestog kongresa Kominterne.⁷⁷ Ljevičari su predvodili zatvorske pobune kojima je cilj bio postići bolji položaj zatvorenika, ali su one zapravo bile samoubilačke akcije. Obično bi završile okrutnim batinanjem i premještanjem zatvorenika. Hebrang je smatrao da štrajk glađu koji su provodili zatvorenici u Lepoglavi i tučnjave sa zatvorskim čuvarima koje su se događale u Srijemskoj Mitrovici samo slabe snagu partijske organizacije (iako je i sam sudjelovao u takvim akcijama s drugim komunističkim zatvorenicima). Najviše od svega Hebrang je u kaznioničkom komitetu u Srijemskoj Mitrovici branio pravo na slobodnu raspravu. Miletić i njegovi pristaše bili su skloni doktrinarnom fanatizmu i krajnjim političkim rješenjima. Osim toga, sukob se temeljio na dubokom ideološkom razilaženju koji se ticao nacionalnog pitanja. Na Šestom kongresu Kominterne proizašle su teze o Kraljevini SHS kao imperijalističkoj osnovi za nove napade na SSSR. Kominternu je u perspektivi govorila o balkanskoj federaciji radničko-seljačkih republika, pa su komunistički zatvorenici u Srijemskoj Mitrovici lansirali parole da se bore za nezavisnu Hrvatsku, nezavisnu Crnu Goru te nezavisnost drugih država u Kraljevini SHS. To je posebno došlo do izražaja nakon ubojstva kralja Aleksandra Karađorđevića 1934. godine.⁷⁸

Godinu dana kasnije Hebrang je isključen iz mitrovačke organizacije jer je etiketiran kao „desni oportunist” i „pasivista”.⁷⁹ Sukob između Hebranga i Miletića kulminirao je proglašavanjem Hebranga „trockistom”, stavljajući ga u isti ravan s Trockim, Kamenjevim i Zinovjevim.⁸⁰ Miletić i komunisti okupljeni oko njega pokušali su se u kolovozu 1937. godine i fizički obračunati s Hebrangom, ali se on uspio hrabro obraniti. U želji da izbjegne daljnje besmislene sukobe sam se prijavio za samicu. Vrijeme provedeno u samici posvetio je učenju za

⁷⁶Ibid., str. 138.

⁷⁷Kljakić, Dragan, loc. cit., str. 32.

⁷⁸Kisić-Kolanović, Nada. „Andrija Hebrang i hrvatsko lijevo iskustvo 1919.–1941.“, loc. cit., str. 36.

⁷⁹Kisić-Kolanović, Nada. *Andrija Hebrang: iluzije i otrežnjenja*, loc. cit., str. 34.

⁸⁰Kalinić, Pavle. „Andrija Hebrang i hrvatsko pitanje“, loc. cit., str. 284.

zadatke koji će uslijediti po izlasku iz zatvora. Ponosno boljševičko držanje koje je imao tijekom izvršavanja zatvorske kazne Hebrangu je pribavilo nadimak Mirotočivi, što hoće reći da je on onaj koji toči mir i snagu u svoje drugove.⁸¹

Treba napomenuti da je Miletić u tom razdoblju dolazio i u sukob s KPJ. Miletić je gajio prijezir prema svim „gorkičevcima“ osim prema Franoviću. U izvještaju Privremenom rukovodstvu početkom 1938. godine Đilas je naveo da se Miletiću nije sviđao Gorkić pa se to može uzeti kao razlog zašto je Miletić podržao Travanjski plenum. Nadalje, kada je Gorkić u svojem pismu 1936. godine tražio od Kaznioničkog komiteta da poštuje odluke Sedmog kongresa Kominterne, Kaznionički komitet je otišao toliko daleko da je novu liniju KPJ nazvao „oportunističkom“.⁸²

Ipak, zanimljivo je da je cijelo vrijeme, unatoč problemima koje je stvarao, Miletić imao Titovo i Gorkićevo povjerenje. U pismu koje je Gorkić po Kardelju poslao Miletiću u zatvor, pozvao ga je na oprez ističući pri tome da ne ulazi u izravne odnosno fizičke sukobe sa zatvorskim čuvarima, ali nije bilo otvorene konfrontacije ili oštre kritike.⁸³ Iskazana tolerancija prema Miletićevim kršenjima partijske discipline može se objasniti Gorkićevevim pomirljivim stavom kojeg je provodio prema unutarpartijskim disidentima. Isto tako, Tito nakon preuzimanja funkcije generalnog sekretara nekoliko mjeseci nije dobivao sve informacije o Miletićevim politički štetnim postupcima.⁸⁴

Međutim, nakon što je Miletić pokušao atentat na Hebranga te nakon što je dobio Hebrangovo pismo, ali i izvještaj Lole Ribara iz kojeg je vidljivo da je žrtva u tom obračunu bio Hebrang, a ne Miletić, situacija se promijenila. Naime, Tito je bio prvo obaviješten da je Hebrang bio taj koji je pokušao ubiti Miletića, a ne obrnuto, pa je pisao Hebrangu izražavajući nevjericu da je mogao počinuti tako odvratan čin i fizički napasti partijskog druga. U odgovoru koji mu je potom uputio, Hebrang je objasnio kako je zapravo bilo obrnuto, a to je potvrdio i spomenuti izvještaj Lole Ribara.⁸⁵

⁸¹Ivanković-Vonta, Zvonko, loc. cit., str. 14.

⁸²Gužvica, Stjepan, loc. cit., str. 141.

⁸³Ibid., str. 139.

⁸⁴Ibid., str. 141-142.

⁸⁵Gužvica, Stjepan, loc. cit., str. 139.

Tito je spriječio daljnji sukob između Hebranga i Miletića smijenivši potonjeg na Centralnom komitetu 1937. godine. Nastojao je zadržati sukob unutar zatvorskih zidina kako se ne bi proširio na cijelu partiju koja se sporo konsolidirala nakon dugotrajnih frakcijskih borbi.⁸⁶ U posebnom pismu-apelu koje je upućeno zatvorenicima Tito je osudio Miletićeve metode. U tom je pismu Tito optužio Miletića i Kaznionički komitet za pokušaj preuzimanja KPJ te za frakcionaštvo, ultra-ljevičarstvo i sektaštvo.⁸⁷ Dakle, Tito je želio dokazati da Miletić provodi sektašku liniju koja je protivna Sedmom kongresu Kominterne, pa čak i to da priprema udar na Centralni komitet, a sve kako bi osigurao mir u partiji. Stoga je Miletić smijenjen u prosincu iste godine.⁸⁸ Iako je njegov stav prema zatvorskim čuvarima i jugoslavenskoj policiji bio prije prihvatljiv, bila je potrebna promjena odnosa. Sada je iskazana želja da se zatvoreni komunisti u zatvoru okrenu ka svome boljem političkom obrazovanju, a da odbace odnosno ublaže svoju dotada demonstriranu militantnost. Osim toga, trebali su težiti stvaranju savezništava među drugim zatvorenicima. Ideja o stvaranju savezništva s opozicionarima bila je privlačna Hebrangu i drugim starijim i iskusnijim komunistima, ali je Miletića i ostale mlade ljevičare privlačila militantnost te je među njima i dalje zagovaran stav o potrebi razbijanja Jugoslavije.⁸⁹ Tito je smijenio Miletića jer je nastojao sačuvati Hebranga s obzirom na to da mu je on bio potreban za daljnji rad partije u vremenima koja su dolazila.⁹⁰ Savjetovao je Hebrangu da se vrati u kolektiv, pa čak ako i to znači da se mora odreći vlastitog mišljenja. Međutim, Hebrang nije bio spreman za takve ustupke, a bio je i previše ponosan da bi napustio svoje stavove.⁹¹

Titovo pismo je prvotno odbilo prihvatiti oko 40 zatvorenih partijskih članova od njih sveukupno 120. No, u međuvremenu je do KPJ došla informacija o Miletićevu pokušaju bijega iz kaznionice. Htio je sazvati partijski kongres i preuzeti partiju. Miletić je vjerovao da je KPJ postala „desno oportunistička“ te da bi glavni strateški napad trebao biti usmjeren protiv socijaldemokrata. Đilas je navodno prestao podržavati Miletića nakon što je saznao za njegov

⁸⁶Kalinić, Pavle. *Andrija Hebrang: svjedoci govore*, loc. cit., str. 18.

⁸⁷Gužvica, Stjepan, loc. cit., str. 142.

⁸⁸Kisić-Kolanović, Nada. *Andrija Hebrang: iluzije i otrežnjenja*, loc. cit., str. 35.

⁸⁹Gužvica, Stjepan, loc. cit., str. 143.

⁹⁰Kisić-Kolanović, Nada. „Andrija Hebrang i hrvatsko lijevo iskustvo 1919.–1941.“, loc. cit., str. 37.

⁹¹Kisić-Kolanović, Nada. *Andrija Hebrang: iluzije i otrežnjenja*, loc. cit., str. 35.

plan da preuzme partiju, ali je najranije do siječnja 1939. godine pokušao pronaći kompromis između Tita i Miletića.⁹²

Ubrzo nakon što je smijenjen Miletić je izašao iz zatvora, a mitrovački sukob je za Hebranga bio okončan. Ponovno se uključio u rad partijskog kolektiva te je učvrstio svoj položaj u partiji.⁹³ Novim je čelnikom Kaznioničkog komiteta postao Moša Pijade. Pijade je bio svojevrsan kompromisan izbor za razliku od Hebranga, koji se odbijao pokoriti ultra-ljevičarima (bez obzira što ga je to gotovo stajalo života) te je kao takav bio kontroverzan. Osim toga, Pijade je uvijek mogao steći legitimitet isticanjem da se pokajao i prestao s aktivnostima u frakcijama u proljeće 1937. godine, unatoč neslaganjima s Miletićem. To ga je predstavljalo kao dalekovidnog, ali i discipliniranog člana KPJ.⁹⁴

Iako je Hebrangu nedostajala konkretna popularnost i uvid u prilike na terenu, vrijeme koje je proveo u zatvoru (od 1929. do 1941. godine) priskrbilo mu je ugled eminentnog člana partije.⁹⁵

⁹²Gužvica, Stjepan, loc. cit., str. 142.

⁹³Kisić-Kolanović, Nada. *Andrija Hebrang: iluzije i otrežnjenja*, loc. cit., str. 35-36.

⁹⁴Gužvica, Stjepan, loc. cit., str. 142.

⁹⁵Kisić-Kolanović, Nada. „Andrija Hebrang i hrvatsko lijevo iskustvo 1919.–1941.“, loc. cit., str. 39.

5. HEBRANGOVA POLITIČKA AKTIVNOST ZA VRIJEME DRUGOG SVJETSKOG RATA

Tijekom Drugog svjetskog rata Hebrangova politička zvijezda najjače je sjajila. Veći ugled od Hebranga u partiji je uživao samo Tito.⁹⁶ Kako se Hebrangova politička aktivnost razvijala za vrijeme Drugog svjetskog rata bit će predstavljeno u narednom poglavlju diplomskog rada.

5.1. U povijesnoj kataklizmi 1941. godine

Nakon izlaska iz zatvora sredinom veljače 1941. godine Hebrang je prepraćen u rodni Bačevac te je držan pod stalnim policijskim nadzorom. Unatoč tome, ubrzo se opet vratio u Zagreb i ponovno uključio u rad Komunističke partije.⁹⁷

Godine 1941. društvena je atmosfera prožeta neminovnošću ratnog sukoba. U ožujku te godine vlada je potpisala protokol o pristupanju Jugoslavije Trojnom paktu. Vlatko Maček je taj akt protumačio kao posljednji pokušaj da se narod izbavi od ratnog sukoba i od smrti. Zbog toga su započele demonstracije u kojima su sudjelovali i komunisti. Sve to dovelo je do vojnog puča generala Dušana Simovića i pada vlade. Maček je kao „nepopravljivi pacifist” odbijao biti na čelu nove vlade i nove hrvatske države koja bi bila pod patronatom Njemačke, sile koja je bila u usponu. Stoga je to mjesto zauzeo Ante Pavelić 10. travnja 1941. godine u Zagrebu, kada je proglašena Nezavisna Država Hrvatska. Narod je osjetio trenutačno olakšanje jer je prestala srpska dominacija. Međutim, olakšanje je zamijenila potištenost i ljutnja nakon što je krajem svibnja iste godine Pavelić Rimskim ugovorima najveći dio jadranske obale prepustio Talijanima. Zbog razvoja takve situacije komunisti su napuštali Zagreb.⁹⁸

Nakon izdržane zatvorske kazne i izlaska iz zatvora u veljači 1941. godine Hebrang se prihvatio visokih partijskih dužnosti. Tako ubrzo nakon izlaska iz zatvora postaje član CK KPH

⁹⁶Kisić-Kolanović, Nada. *Andrija Hebrang: iluzije i otrežnjenja*, loc. cit., str. 72.

⁹⁷Ivanković-Vonta, Zvonko, loc. cit., str. 15.

⁹⁸Kisić-Kolanović, Nada. „Andrija Hebrang i hrvatsko lijevo iskustvo 1919.–1941.“, loc. cit., str. 39.

(Komunistička partija Hrvatske osnovana je u kolovozu 1937. godine kako bi se pokazalo da partija može zadovoljiti nacionalne aspiracije Hrvata)⁹⁹ te nakon proglašenja Nezavisne Države Hrvatske voditelj Vojnoga komiteta KPH (u svibnju). Nakon poziva CK KPJ na općenarodni ustanak Vojni komitet je rasformiran nakon čega Hebrang postaje član Operativnog rukovodstva KPJ za Hrvatsku (u lipnju)¹⁰⁰ koje je preuzelo poslove Vojnog komiteta te poslove Politbiroa CK KPH.¹⁰¹ U Politbirou CK KPH bio je član zajedno s Radom Končarom, sekretarom KPH te Vladom Popovićem, bivšim instruktorom CK KPJ pri CK KP Hrvatske. U listopadu 1941. godine Hebrang i Popović osnovali su Glavni štab Narodnooslobodilačkih partizanskih odreda. Nakon što je Končar poginuo u Splitu 17. studenoga iste godine, Hebrang je preuzeo njegovu poziciju, odnosno postavljen je za sekretara CK KP Hrvatske te je nastavio s Popovićem voditi poslove Operativnog rukovodstva sve do 25. veljače iduće godine kada su ga uhitile ustaške vlasti.¹⁰² To znači da je Hebrang vrlo brzo nakon odsluženja dugogodišnje zatvorske kazne postao najutjecajnija ličnost u hrvatskom partizanskom pokretu.¹⁰³

5.2. Hebrangovo uhićenje 1942. godine

Prošlo je više od godine dana otkad su brojni komunisti na čelu s Titom napustili Zagreb do dana kada je Tito uputio poziv Hebrangu da mu se pridruži na partizanskom teritoriju. Hebrang je u kratko vrijeme promijenio više stanova u kojima se skrivao od ustaških vlasti.¹⁰⁴ Međutim, u veljači 1942. godine Hebrang je uhićen u kući Ivana Srebrenjaka-Antonova u Vrapču. S obzirom na to da je Hebrang prilikom uhićenja pružao oružani otpor, dao je vremena Franciski Srebrenjak koja se zatekla u toj kući da uništi sve dokumente koji su ih mogli kompromitirati. U pucnjava koja je uslijedila Hebrang je ranjen u sljepoočnicu, što mu je ostavilo trajne posljedice na desnom oku. Na to je oko ubuduće mogao razlikovati samo svjetlost i tamu.¹⁰⁵

⁹⁹Kisić-Kolanović, Nada. „Andrija Hebrang i hrvatsko lijevo iskustvo 1919.–1941.“, loc. cit., str. 38.

¹⁰⁰*Hrvatska enciklopedija*, loc. cit.

¹⁰¹Ivanković-Vonta, Zvonko, loc. cit., str. 15.

¹⁰²Kalinić, Pavle. „Andrija Hebrang i hrvatsko pitanje“, loc. cit., str. 285.

¹⁰³Goldstein, Ivo. *Povijest: Hrvatska povijest*, sv. 21. Zagreb: Novi liber, 2007, str. 439.

¹⁰⁴Kisić-Kolanović, Nada. „Andrija Hebrang i hrvatsko lijevo iskustvo 1919.–1941.“, loc. cit., str. 43.

¹⁰⁵Kalinić, Pavle. „Andrija Hebrang i hrvatsko pitanje“, loc. cit., str. 285.

Nakon Hebrangova uhićenja u partijskoj strukturi došlo je do izmjene mjesta, u slučaju da Hebrang progovori na ispitivanju. Međutim, on prva tri dana nije ni mogao govoriti jer je bio u komi. U bolnici Sveti Duh su mu sanirane ozljede. Nakon toga prebačen je u ustaški zatvor na Trgu Kulina bana. Tamo se susreo s Vladimirom Frajtićem s kojim je robijao u Srijemskoj Mitrovici, a koji je također bio uhićen nakon što ga je prokazao Boro Jošt. Osim toga, Hebrang nije bio potpuno izoliran, iako je bio u ćeliji, jer je preko zatvorskog ključara Mire Kapovića slao poruke svojim prijateljima komunistima (Frajtiću i Srebrenjaku). Ipak, njegova je sudbina bila neizvjesna. Sredinom lipnja 1942. godine Tito je dobio informaciju da se Hebrang drži „primjereno”. Kako je već spomenuto, nakon Hebrangova uhićenja postojao je strah da će biti prokazivanja i novih uhićenja, ali to se nije dogodilo, s obzirom na to da Hebrang ustaškim vlastima nije odavao nikakve informacije. Treba spomenuti da Hebrang nije bio mučen u zatvoru, barem prema njegovim navodima. Kasnije su se pojavili svjedoci koji su tvrdili da su ustaše ipak tukle Hebranga u zatvoru, što je on oštro poricao.¹⁰⁶ Iako je kasnije i sam izjavio kako je vjerovao da će biti ubijen jer su ustaše znale da je visoki partijski dužnosnik i politički osuđenik koji je više od 12 godina proveo u zatvoru, Hebrang je svojim prijateljima suborcima uspio poslati pismo u kojem traži od njih da svladaju demoralizaciju.¹⁰⁷

Kako ništa nije odavao tijekom boravka u ustaškom zatvoru Hebrang je 13. lipnja 1942. godine upućen u logor Stara Gradiška na izdržavanje kazne. Smješten je u samicu i saslušan. Ustaški istražitelji su nastojali nešto više saznati o Hebrangovoj „vezi s vojskom” i „ljudima s kojima se povezivao”, ali je Hebrang uporno tvrdio da „nikakvih veza nije imao”.¹⁰⁸

Cijelo to vrijeme rukovodstvo KPJ i KPH pokušavalo je iz zatvora, pa onda i iz logora izvući Hebranga na razne načine. Planiran je bio prepad na bolnicu u kojoj je Hebrang bio na liječenju, ali je otkazan jer je u međuvremenu prebačen u ustaški zatvor. Druga opcija je bila razmjena Hebranga za nekog ustaškog časnika. Međutim, ustaške vlasti su odbijale svaku ponuđenu razmjenu tvrdeći da Hebrang uopće nije na popisu njihovih zarobljenika. Ipak, Hebrang je 23. rujna 1942. godine kod sela Cage u blizini Okučana, sjeverozapadno od Nove Gradiške zamijenjen za visoke ustaške dužnosnike, Mirka Vutuca i Karla Wagnera, koje su bili

¹⁰⁶Kljakić, Dragan, loc. cit., str. 285-288.

¹⁰⁷Kisić-Kolanović, Nada. „Andrija Hebrang i hrvatsko lijevo iskustvo 1919.–1941.“, loc. cit., str. 44.

¹⁰⁸Ibid., str. 45.

zarobili slavonski partizani.¹⁰⁹ Uz Hebranga je oslobođena skupina od tridesetak zatvorenika, među kojima je bila i Olga Kohn, rođena Strauss, Hebrangova buduća supruga.¹¹⁰

Nakon oslobođenja Hebrang se ponovno odmah uključio u rad CK KP Hrvatske te je ponovno preuzeo poslove sekretara CK KP Hrvatske. U prosincu iste godine oženio se Olgom Kohn, rođenom Strauss, s kojom je dobio troje djece: Dunju, Andriju i Branka.¹¹¹

5.3. Osnivanje ZAVNOH-a 1943. godine

U Bihaću je 26. i 27. studenoga 1942. godine Politbiro konstruirao Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije (AVNOJ) koje je utiralo put osnivanju paralelnih nacionalnih tijela. Zbog obzira prema Moskvi Politbiro nije u Bihaću formalno proglasio partizansku vladu, ali se koristio svakom prilikom da istakne kako je AVNOJ državna osnova buduće federalizirane Jugoslavije.¹¹²

Na Prvom zasjedanju AVNOJ-a u Bihaću 26. i 27. studenoga 1942. godine Hebrang je sudjelovao kao jedan od hrvatskih predstavnika. Prilikom tog zasjedanja on je zajedno sa Titom dogovorio osnivanje Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Hrvatske (ZAVNOH-a). Posebnost ZAVNOH-a je u odnosu na druga zemaljska antifašistička vijeća bila u širini narodnooslobodilačkog pokreta unutar kojeg su osim KPH sudjelovali i Izvršni Odbor HSS-a na čelu s Božidarom Magovcem i Srpski klub vijećnika ZAVNOH-a sastavljen od bivših članova Pribičevićeve Srpske demokratske stranke.¹¹³

Prvo zasjedanje ZAVNOH-a održano je u Otočcu 13. i 14. lipnja 1943. godine, a Drugo u Plaškom u razdoblju od 12. do 15. listopada 1943. godine. Na tim je zasjedanjima usvojena Deklaracija, koja je donesena 20. rujna iste godine, a kojom se Istra, Rijeka, Zadar i otoci priključuju Hrvatskoj, a time i Jugoslaviji. Na Trećem zasjedanju AVNOJ-a ta je deklaracija potvrđena. Na Trećem zasjedanju ZAVNOH-a koje se održalo u Topuskom 8. i 9. svibnja 1944. godine stvorena je Federalna Država Hrvatska. Četvrto zasjedanje ZAVNOH-a održalo se u

¹⁰⁹Kalinić, Pavle. „Andrija Hebrang i hrvatsko pitanje“, loc. cit., str. 285-286.

¹¹⁰Kisić-Kolanović, Nada. „Andrija Hebrang i hrvatsko lijevo iskustvo 1919.–1941.“, loc. cit., str. 45.

¹¹¹Kalinić, Pavle. „Andrija Hebrang i hrvatsko pitanje“, loc. cit., str. 286.

¹¹²Kisić-Kolanović, Nada. *Andrija Hebrang: iluzije i otrežnjenja*, loc. cit., str. 76.

¹¹³Kalinić, Pavle. „Andrija Hebrang i hrvatsko pitanje“, loc. cit., str. 286.

Zagrebu nakon pada Nezavisne Države Hrvatske i oslobođenja grada, 24. i 25. srpnja 1945. godine.¹¹⁴

KPH je naglašavala da će ZAVNOH biti glavna partizanska politička organizacija u Hrvatskoj kako bi se umanjila komunistička vidljivost i povećala participacija Hrvata u partizanskom pokretu.¹¹⁵ Na prvo zasjedanje ZAVNOH-a komunisti su pozvali pedesetak stranačkih pristaša HSS-a. To je učinjeno u namjeri kako nitko ne bi mogao ZAVNOH proglasiti samoizabranom komunističkom skupinom. U Hebrangovoj politici prema pristašama Stjepana Radića koji su pristupili partizanskom pokretu sukobljavale su se dvije osnovne tendencije. S obzirom na to da je znao kako će oslobodilački rat voditi uglavnom hrvatski seljaci, Hebrang je otvorio vrata ZAVNOH-a Radićevim pristašama i osnovao njihov stranački Izvršni odbor.¹¹⁶ U to su vrijeme Radićevi pristaše hvalili KPH kao organizaciju koja je sposobna postići ciljeve HSS, dok su čelnika svoje stranke Mačeka kritizirali zbog slabog vodstva u prethodnom desetljeću. Po njima je partizanski pokret „izražavao ideale utemeljitelja Seljačke stranke Stjepana Radića koje je Maček izopačio u godinama neposredno prije rata”.¹¹⁷ Međutim, Hebrang je vlast komunista stavljao na prvo mjesto i nije bio voljan priznati njihovu stranačku autonomiju. S druge strane, Tito je kritizirao Hebranga upravo zbog ustupaka koji je napravio Izvršnom odboru HSS-a, smatrajući da vode u „restauraciju”. Komunisti su se dolaskom na vlast 1945. godine ponijeli jako neodgovorno, pa su ugušili sve građanske stranke, uključujući i Hrvatsku seljačku stranku.¹¹⁸

U dokumentima ZAVNOH-a raspravljalo se, između ostaloga, o budućem socijalnom i ekonomskom sustavu Hrvatske. Čelnici ZAVNOH-a uvjerali su narod da oni ne žele uvoditi velike socijalne i političke reforme za vrijeme ili poslije Drugog svjetskog rata te da pokret priznaje „nepovredivost privatnog vlasništva kao i najšire mogućnosti ispoljavanja inicijative u industriji i ostalim privrednim djelatnostima”.¹¹⁹ Ta uvjerenja su ponovljena i na drugom zasjedanju ZAVNOH-a kada je Hebrang detaljnije predstavio socijalni i politički program

¹¹⁴Ibid.

¹¹⁵Irvine, Jill A. „Tito, Hebrang i hrvatsko pitanje, 1943.–1944.“ *Časopis za suvremenu povijest*, 24, 1 (1992, str. 24.

¹¹⁶Kisić-Kolanović, Nada. *Andrija Hebrang: iluzije i otrežnjenja*, loc. cit., str. 222-223.

¹¹⁷Irvine, Jill A., loc. cit., str. 24.

¹¹⁸Kisić-Kolanović, Nada. *Andrija Hebrang: iluzije i otrežnjenja*, loc. cit., str. 222-223.

¹¹⁹ Irvine, Jill A., loc. cit., str. 24.

ZAVNOH-a. Hebrang je obećavao da će ZAVNOH poduzeti mjere kako bi osigurao pravedniju raspodjelu zemljišnih posjeda u Hrvatskoj te da će osnovne investicije zemlje biti usmjerene tako da pridonese najširem mogućem društvenom dobru.¹²⁰

Međutim, Hebrangovo naglašavanje važnosti ZAVNOH-a i davanje prostora ZAVNOH-u u partizanskom tisku u jednakoj mjeri kao i AVNOJ-u naljutilo je druge komunističke vođe. Tako su Vladimir Popović i Ivan Lola Ribar prigovorili Hebrangu da je izjednačavanje ZAVNOH-a s AVNOJ-em neispravno. Đilas, koji odavno nije trpio Hebranga, ponovno je iskoristio priliku da se suprotstavi Hebrangu. Tijekom posjeta sjedištu KPH u kolovozu 1943. godine tužio se Sretenu Žujoviću i Edvardu Kardelju da je Hebrangov pristup bio suprotan politici KPJ nepovlaštenog tretmana pojedinih nacionalnih grupa.¹²¹

Napetost se još više povećala nakon što je ZAVNOH donio neke odluke u pripremi Drugog zasjedanja AVNOJ-a u jesen 1943. godine. U rujnu te godine ZAVNOH je izdao proglas kojim su se Istra, Hrvatsko primorje i Dalmacija sjedinili s Hrvatskom (ipak, tek su Pariškim sporazumom iz 1947. godine ta područja po etničkom načelu pripala Hrvatskoj).¹²² Tako širokoj interpretaciji ovlasti ZAVNOH-a suprotstavio se Tito, ukorivši KPH i zapovjedivši da se ubuduće takve odluke donose na zasjedanjima AVNOJ-a. KPH je donekle poslušala Titove preporuke pa se na Drugom zasjedanju ZAVNOH-a nisu spominjale neke stvari vezane uz Jugoslaviju kao cjelinu u zaključnom dokumentu. Međutim, na tom su se zasjedanju donijele odluke o socijalnim i političkim pitanjima koje su obuhvatile sve od organizacije jugoslavenskog federalnog političkog uređenja do raznih društvenih i gospodarskih reformi, i to prije nego što se o takvim pitanjima raspravljalo na zasjedanju AVNOJ-a. Time je KPH dala do znanja da je shvatila ZAVNOH kao tijelo koje pruža temelj za takve rasprave i da je ZAVNOH kao takav izvor autoriteta AVNOJ-a.¹²³

¹²⁰Ibid.

¹²¹Ibid., str. 25.

¹²²Pavličević, Dragutin. *Povijest Hrvatske*. Zagreb: Naklada Pavičić, 2000, str. 476.

¹²³ Irvine, Jill A., loc. cit., str. 25-26.

6. ODNOS TITA I HEBRANGA

Iz svega što je do sada istaknuto o Hebrangu i njegovom odnosu s Titom očito je da je taj odnos bio složen. U ovom poglavlju rada nastoje se objasniti razlozi sukoba između Hebranga i Tita, a koji su naposljetku doveli do Hebrangova uhićenja i smrti.

6.1. Korijeni konflikta

Hrvatski povjesničari istraživali su koji je ključni trenutak zapečatio sudbinu Andrije Hebranga. Ljubo Boban i Ivan Jelić zastupali su tezu da je „Hebrangova zvijezda počela tamniti” na sjednici Politbiroa koja je sazvana 26. travnja 1946. godine upravo zbog Hebranga i njegove privredne politike. Zvonko Ivanković-Vonta, pak, tvrdi da je Hebrang otpisan dvije godine prije, točnije 1944. godine otrovnim Kardeljevim pismom Titu u kojem Kardelj teško optužuje Hebranga za stanje u Hrvatskoj. Neki hrvatski povjesničari i publicisti koji su se bavili tragičnim Hebrangovim slučajem ignoriraju optužbe Mile Milatovića, Hebrangova istražitelja tijekom istrage 1948. godine, a koje je ovaj iznio u svojoj knjizi *Slučaj Andrije Hebranga* uz pomoć Dobriše Ćosića. Tu je Hebrang predstavljen kao prvi čovjek KP Hrvatske, a koji je ujedno bio informbiroovac i ustaški agent.¹²⁴ Riječ je o knjizi koja se može opisati kao privatna interpretacija Hebrangova slučaja u kojoj su nabacane brojne poluistine, laži i falsifikati (što je prvi dokazao Zvonko Ivanković-Vonta 1986. godine u svojoj knjizi *Hebrang*) kako bi se Hebranga prikazalo kao krivca i kako bi se opravdalo njegovo zatvaranje i njegova smrt. Knjiga nema urednika, recenzenta niti navedenih izvora literature.¹²⁵ Istražni spisi koje je Savezno Ministarstvo unutarnjih poslova skupilo u Hebrangovu slučaju pod nazivom „Dosje Hebrang” postali su sinonim za policijsko falsificiranje dokumenata. „Dosje Hebrang” sadrži 1460 dokumenata i njemu je pridruženo skoro stotinu dosjea drugih osoba. Svi ti dokumenti trebali su poslužiti Milatoviću da potvrdi Hebrangovu krivicu i da od njega izvuče priznanje.¹²⁶

¹²⁴Strižić, Ivan. *Hrvatski portreti: lice i naličje hrvatskoga bića*. Zagreb: DoNeHa, 1996, str. 262.

¹²⁵Mile Milatović: *Slučaj Andrije Hebranga*. <http://www.andrija-hebrang.com/mile.htm>. Pristupljeno 12. siječnja 2020.

¹²⁶Kisić-Kolanović, Nada. *Andrija Hebrang: iluzije i otrežnjenja*, loc. cit., str. 207.

Povjesničari i publicisti su čak i nakon što je Ivanković-Vonta dokazao da je Milatovićeve knjige tek propagandni materijal pun falsifikata i dalje Hebranga posredno ili neposredno prikazivali kao ustaškog i/ili sovjetskog špijuna, pri čemu su se pozivali upravo na Milatovića ili Đilasa kao na svoje izvore.¹²⁷ Zbog prilika u kojima se Hrvatska nalazila slučaj Hebrang se izbjegavao ili se Hebranga nastojalo rehabilitirati od velikosrpskih kleveta neuvjerljivim argumentima, jer povjesničari i publicisti nisu smjeli ili nisu željeli zaključiti da je za Hebrangovu smrt isključivi i jedini krivac Tito, kojeg su podržavali Aleksandar Ranković, Milovan Đilas i Edvard Kardelj.¹²⁸

Sigurno su jedan od razloga sukoba između Hebranga i Tita bili stavovi o samostalnosti hrvatskih političkih institucija. U prethodnom poglavlju spomenute su ovlasti koje je preuzimao ZAVNOH. U većini oslobođenog teritorija AVNOJ nije ni počeo djelatno funkcionirati, ali se ZAVNOH vrlo brzo širio i nije imao potrebu obraćati se višoj političkoj vlasti. Administrativni odjeli ZAVNOH-a imali su kvalitetno ljudstvo te su uspostavljali komunikaciju s oslobodilačkim odborima na lokalnoj razini. Također su raspravljali i donosili zakone o seljačkim dugovima i zemljišnim posjedima, novcu, bankarstvu, zdravstvenoj zaštiti i povijesti. Komunističke vođe primijetili su razliku između ukočene atmosfere u središtu KPJ gdje je bio smješten AVNOJ i dobro organiziranog sjedišta KPH u kojem se nalazio ZAVNOH. Političko ustrojstvo ZAVNOH-a dodatno je prošireno na Trećem zasjedanju u svibnju 1944. godine, kada je Hrvatski sabor proglašen najvišim zakonodavnim i izvršnim tijelom u Hrvatskoj. Prema Hebrangovu mišljenju, Hrvatski sabor je, kao istinski izraz hrvatske suverenosti, bio nadležan za donošenje odluka o svim pitanjima vezanima za Hrvatsku. Upravo zbog svega toga je na sastanku, kojem su prisustvovali Josip Broz Tito, Milovan Đilas, Aleksandar Ranković, Sreten Žujović i Vladimir Bakarić, bila kritizirana „kriva linija” ZAVNOH-a i njegovo nedovoljno naglašavanje AVNOJ-a.¹²⁹

Ipak, više od naglašavanja autonomije hrvatskih političkih institucija Tita je uznemirivala Hebrangova tendencija da se ne osvrće na diktate demokratskog centralizma unutar Partije. Hebrang se ponekad ponašao kao vođa nezavisne organizacije koja je imala drugačije interese od pokreta kao cjeline. Tito je smatrao da takvo ponašanje prijeti jedinstvu Komunističke partije, pa

¹²⁷Kalinić, Pavle. *Andrija Hebrang: svjedoci govore*, loc. cit., str. 14.

¹²⁸Stričić, Ivan, loc. cit., str. 262.

¹²⁹ Irvine, Jill A., loc. cit., str. 27-28.

ga je pokušavao ublažiti regulirajući Hebrangove aktivnosti i kritizirajući njegovo djelovanje, posebno kada se upuštao u vanjsku politiku i odnose sa Saveznicima bez posebnih uputa dobivenih od središnjeg partijskog vodstva. Osim toga, zahtijevao je da održava redovitu komunikaciju s KPJ, što je bila Hebrangova dužnost.¹³⁰

Važnu ulogu u Hebrangovu padu odigrao je Milovan Đilas. On je odmah po dolasku na hrvatski oslobođeni teritorij započeo zakulisne igre kojima je pokušavao eliminirati Hebranga. Netrpeljivost prema Hebrangu potjecala je još od vremena njihova zajedničkog služenja zatvorske kazne u Srijemskoj Mitrovici, gdje je Đilas bio jedan od komunista koji su bili okupljeni oko Miletića. Đilas je kao intelektualno superiorniji vrlo brzo uvidio zaplašenost Srba zbog masovnog dolaska Hrvata u partizane te je vrlo skoro na svoju stranu privukao Rankovića. Đilas i Ranković su u više navrata pokušavali srozati Hebrangov ugled kod Tita izmišljajući incidente koji su se dogodili u Hrvatskoj.¹³¹ Nakon što je Đilas postao otpadnik i disident, objelodanio je na zapadu razloge Hebrangova pada. Prema njegovim tvrdnjama, priključenje Istre, Zadra i drugih hrvatskih zemalja Hrvatskoj 1943. godine bio je početak Hebrangove političke propasti.¹³² Naime, nakon kapitulacije Italije 1943. godine Hebrang se s Kardeljem sukobio oko granica u Istri. Hebrang je smatrao da se većina jadranske obale koja je Rimskim ugovorom pripala Italiji treba pripojiti Hrvatskoj, ali je Kardelj, kao i većina tadašnjeg slovenskog rukovodstva, smatrao da se veći dio istarskog poluotoka treba pripojiti Sloveniji. Hebrang je inzistirao da Hrvatskoj trebaju pripasti sela u kojima postoje hrvatske, a Sloveniji ona u kojima postoje slovenske škole. U praksi je provedeno takvo rješenje pa je granica između Slovenije i Hrvatske postavljena na rijeci Dragonji. Upravo je to bio trenutak u kojem je Đilas iskoristio priliku da na svoju stranu pridobije i Kardelja.¹³³ Đilas piše: „U propagandi se opažalo premalo isticanje Jugoslavije, odnosno preneglašavanje hrvatske posebnosti: Hebrang je to objašnjavao potrebom pridobivanja radićevskih, odnosno mačekovskih seljačkih masa. Istovremeno se opažala napetost među srpskim kadrovima: ustanak i dugo ratovanje su privukli mnoge Srbe u partiju i najpožrtvovniji i najpronicljiviji su težili vrhovima ili se probili u njih. Ističući aktivisanje hrvatskih masa kao primarno – Hebrang je nastojao da da partiji hrvatskiji

¹³⁰Ibid., str. 28.

¹³¹Kalinić, Pavle. „Andrija Hebrang i hrvatsko pitanje“, loc. cit., str. 286.

¹³²Strižić, Ivan, loc. cit., str. 262.

¹³³Kalinić, Pavle. „Andrija Hebrang i hrvatsko pitanje“, loc. cit., str. 287.

izgled... To se nije slagalo s linijom CK Jugoslavije: mada se i pre rata pazilo na nacionalnu zastupljenost – nedostupni, osvešteni stav je bio da komunisti zauzimaju funkcije na osnovu partijnosti, idejnosti i sposobnosti...”¹³⁴

Hebranga se najviše napadalo zbog navodnog zapostavljanja Srba u Hrvatskoj. Većinu partizana sačinjavali su na početku partizanskog ustanka protiv fašizma Srbi iz Like, Korduna i Banije uz Hrvate komuniste koji su se odazvali pozivu KPJ na ustanak. Tijekom 1941. i 1942. godine partizanskom pokretu pridružuje se veliki broj Hrvata iz Istre, Gorskog kotara i Dalmacije, odnosno onih dijelova Hrvatske koji su Rimskim ugovorima pripojeni Italiji kako bi se izborili za nacionalno i socijalno oslobođenje. Nakon kapitulacije Italije u rujnu 1943. godine povećava se broj Hrvata koji pristižu u partizane i iz drugih krajeva Hrvatske. Sve to neprestano povećanje broja Hrvata u partizanskim redovima izazivalo je određenu zabrinutost kod srpskih kadrova. Đilas je to pokušavao iskoristiti iako je Hebrang neprestano isticao koliko je važan srpski doprinos borbi te da su „Srbi u Hrvatskoj zaslužili da budu potpuno slobodni i ravnopravni s Hrvatima”.¹³⁵ Tako je u političkim deklaracijama koje je donio ZAVNOH srpski narod izjednačavan sa hrvatskim narodom. Na Trećem zasjedanju ZAVNOH-a u svibnju 1944. godine formulacija o tome glasi: „Hrvatski i srpski narod u Hrvatskoj potpuno su ravnopravni”.¹³⁶ Nakon osnivanja ZAVNOH-a KPH je izrađivala vlast na njegovoj osnovi, pa su se Srbi u Hrvatskoj počeli pitati o svojem mjestu u poslijeratnoj državi, točnije hoće li im biti zagarantirana socijalna i politička jednakost koju im je partizanski pokret obećao te kakve će uredbe biti uspostavljene za održavanje njihovog kulturnog života. „Neki srpski partizani, koje su progonili ustaše i koji su do tada podnijeli glavni teret borbe u Hrvatskoj, smatrali su pojačani naglasak KPH na hrvatske interese razdražujućima i čak prijetećima”.¹³⁷

Stoga je Hebrang, nakon što je to propustio učiniti na Prvom zasjedanju ZAVNOH-a, na sljedećim zasjedanjima i u brojnim člancima u partizanskom tisku isticao obvezu ZAVNOH-a da uspostavi kulturnu i političku jednakost Srba u Hrvatskoj. Osim toga, u ljeto 1943. godine KPH je osnovala list za Srbe *Srpska riječ* u kojem su u svojim člancima srpski komunistički vođe naglašavali važnost suradnje Srba i Hrvata u Hrvatskoj. Nadalje, u jesen iste godine je KPH

¹³⁴Đilas, Milovan. *Revolucionarni rat*. Beograd: Književne novine, 1990, str. 320.

¹³⁵Kalinić, Pavle. „Andrija Hebrang i hrvatsko pitanje“, loc. cit., str. 287-288.

¹³⁶Bilandžić, Dušan. *Hrvatska moderna povijest*. Zagreb: Golden marketing, 1999, str. 259.

¹³⁷ Irvine, Jill A., loc. cit., str. 31.

poduzela korake za osnivanjem Srpskog kluba s ciljem još učinkovitijeg pridobivanja Srba u Hrvatskoj. Klub je osnovan u siječnju 1944. godine. Svrha je tog kluba bila zainteresirati Srbe koji su surađivali s partizanima i artikulirati njihove interese u ZAVNOH-u te zagovarati srpska kulturna i politička prava (primjerice, pravo Srba na uporabu ćirilice, srpsku zastavu i širenje srpske kulture putem *Srpske riječi* i drugih sredstava). Unatoč naporima koje su Hebrang i KPH poduzimali kako bi naglasili važnost suradnje Srba i Hrvata u Hrvatskoj te naglasili njihove interese, bilo je vidljivo da neki Srbi koji su sudjelovali u partizanskom pokretu, posebno na Kordunu nisu bili zadovoljni koliko je KPH naglašavala hrvatske interese, što je postalo posebno vidljivo u proljeće 1944. godine. Tada je kulminiralo rivalstvo između Agitprop odjela Okružnog komiteta KPH Karlovca, sastavljenog od Hrvata, i prvenstveno srpskog Propagandnog odjela Okružnog NOO-a za Kordun, koji su sačinjavali Srbi, i to jer je Agitprop odbor bio raspušten zbog neposvećivanja dovoljno pozornosti teškim gospodarskim i društvenim prilikama Srba na Kordunu. U svibnju 1944. godine nekoliko partizanskih odjeljenja srpskih regruta prebjeglo je na njemačku stranu. Stoga je oformljena komisija kako bi ispitala odakle proizlazi nezadovoljstvo među kordunaškim partizanima. Pokazalo se da su se srpski partizani tužili da im KPH nije dopuštala uporabu ćirilice u partizanskim publikacijama i da im je zabranila diskusiju o masakrima Srba u tijeku prvih dviju godina rata. Smetalo im je i to što nemaju dovoljno srpskih predstavnika u ZAVNOH-u i u Centralnom komitetu KPH. Nakon što je saznala za opsege nezadovoljstva KPH je uhitila i oštro osudila partizane umiješane u dezertiranje. Među kordunaškim partizanima moral je pao na jako niske grane. Zbog svega toga neki članovi Politbiroa KPJ postajali su sve zabrinutiji zbog posljedica Hebrangove politike na srpsku podršku partizanskom pokretu u Hrvatskoj, a ta zabrinutost nije nestajala.¹³⁸ U lipnju 1948. godine Bakarić se na Petom kongresu KPJ posebno osvrnuo na Hebrangov nacionalizam i njegov navodni odnos prema Srbima u Hrvatskoj: „U pogledu Srba, Hebrang je ispoljavao šovinističke tendencije. On je svojim utjecajem na različite načine pokušavao nametnuti partijskim organizacijama politiku koja je zapostavljala Srbe, kočila im nesmetani nacionalni i kulturni razvoj... Na terenu su iz agitacionog i prosvjetnog rada iščezavali srpski nacionalni momenti, u školama i u svim srpskim krajevima zanemarivalo se učenje ćirilice, srpske istorije...

¹³⁸Ibid., str. 32.

Takvu situaciju koristili su neprijateljski agenti, i imali u tome uspjeha. Od partije su, zbog te politike, otpadali neki kolebljivi elementi, i prelazili na stranu četnika”.¹³⁹

Jedan od razloga konflikta između Hebranga i Tita također je i sporazum Tito – Šubašić iz 1944. godine. Tim je sporazumom Tito napravio veliki korak prema savezničkom priznanju svojih političkih ciljeva. Ivan Šubašić, bivši ban Banovine Hrvatske te ministar predsjednik u novoj vladi obvezao se tim sporazumom priznati AVNOJ i federativno uređenje Jugoslavije, kao i narodnooslobodilačku vojsku kojoj se također obvezao pomoći. Šubašić se na zboru hrvatskih iseljenika kao predstavnik hrvatskog dijela emigrantskih političara izjasnio za priznavanje odluke AVNOJ-a jer je u njima bila sadržana i odluka o federativnom uređenju obnovljene Jugoslavije, zbog čega je bio prikladan kandidat za predsjednika izbjegličke vlade koja će pregovarati sa Titom.¹⁴⁰

Međutim, Hebrang je bio zabrinut zbog mogućih posljedica tog sporazuma za Hrvatsku. Osim toga, ljutio se što je tako važan sporazum sklopljen bez ikakvog sudjelovanja vodstva KPH ili članova Izvršnog odbora HSS-a. Tito je pokušavao uvjeriti Hebranga da taj sporazum neće imati nikakve značajne posljedice na položaj KPH te da je sporazum samo za vanjskopolitičku uporabu, ali to nije umirilo Hebrangove sumnje.¹⁴¹

Osim toga, problem između Hebranga i Tita uzrokovale su i prevelike ovlasti koje je sebi dopuštao ZAVNOH, što je spomenuto u prethodnom poglavlju rada. Ono što nije spomenuto je to da je ZAVNOH na svojim zasjedanjima donio zakon o obveznom vjeronauku u svim školama na partizanskom teritoriju, protivno Titovom upozorenju da se takav zakon ne donosi. Tito je Hebrangovo donošenje takvog zakona vrlo vjerojatno smatrao izravnim izazivanjem svoga autoriteta. Brzo i oštro je pismeno odgovorio Hebrangu: „Neobično me je iznenadilo kako ste mogli u ZAVNOH-u donijeti takvo rješenje kojim se u Hrvatskoj uvodi kao obavezan predmet vjeronauk. To je vrlo gruba greška, za koju u prvom redu snosite odgovornost ti i ostali drugovi. (...) Nastojte na svaki način povući ovu naredbu (...). Ovako gnjilom koncesijom vi nećete nimalo koristiti našoj narodnooslobodilačkoj borbi i našim sinovima, već unosite u tekovine naše borbe elemente nazadnjaštva!”¹⁴² Nadalje, ZAVNOH je prema Hebrangovu prijedlogu donio

¹³⁹Kljakić, Dragan, loc. cit., str. 168.

¹⁴⁰Matković, Hrvoje. *Povijest Jugoslavije: hrvatski pogled*. Zagreb: Naklada Pavičić, 1998, str. 262-263.

¹⁴¹ Irvine, Jill A., loc. cit., str. 38.

¹⁴²Ibid., str. 41.

odluku da ćirilica i latinica budu u uporabi u svim školama u Hrvatskoj. Tako je odlučeno da će se tamo gdje su srpski ućenici u većini prvo ućiti ćirilica, a tamo gdje je većina hrvatskih ućenika, prvo će se ućiti latinica. Osim toga, uporaba latinice i ćirilice je trebala biti ravnopravna u partizanskom tisku i u ZAVNOH-u. Međutim, neki su ćlanovi ZAVNOH-a inzistirali na uporabi standardnog hrvatskog jezika u službenim publikacijama na teritoriju Hrvatske, što je samo povećavalo postojećee nezadovoljstvo vodstva KPH Hebrangovom politikom prema Srbima u Hrvatskoj.¹⁴³ Problem je bila i odluka KPH da osnuje zasebnu novinsku agenciju, toćnije Telegrafsku agenciju Hrvatske (TAH). Naime, Tito je smatrao da osnivanjem takve agencije Hebrang promiće nedopušten stupanj neovisnosti u Hrvatskoj.¹⁴⁴ Tito je ponovno oštro ukorio Hebranga smatrajući da takvom odlukom Hebrang izaziva centralizaciju pokreta, odnosno da se suprotstavlja centraliziranom „federalnom” uređenju koje KPJ uspostavlja. I ne samo to, Tito je poslao Kardelja da hitno ode u Hrvatsku i ocijeni situaciju.¹⁴⁵ Međutim, on je već prejudicirao Hebrangovu odgovornost te je izjavio sljedeće: „Smatram Andriju odgovornim za sve. Ispitaj stvar i ako se Andrija bude drŹao takvih gledišta, moraćemo ga skinuti kao sekretara CK KPH”.¹⁴⁶

Neke optuŹbe na raćun Hebranga su pretjerane. Upravo u njegovo vrijeme Srbi su dobili svoje glasilo i klub zastupnika te pravo na korištenje ćirilice. Sukob oko vjeronauka u školama zapravo nije bio toliki problem jer nikome nije zasmetao slićan slućaj koji se dogodio u Sloveniji. Međutim, svi istaknuti primjeri koji su doveli do sukoba Tita i Hebranga dokaz su samostalnije politike Hebranga i Hrvatske, od one koju je mogao prihvatiti vrh KPJ. To se tumaćilo kao nacionalizam i preuzimanje nadleŹnosti KPJ u ruke KPH.¹⁴⁷

Međutim, korijeni sukoba između Hebranga i Tita seŹu do pred sam rat te su sva kasnija Hebrangova uspinjanja partijskom i drŹavnom ljestvicom samo vodila prema neizbjeŹnom konfliktu. Na poćetku Drugoga svjetskog rata Staljin je bio uvjeren da je raspad Jugoslavije neminovan, a osamostaljenje Hrvatske od Srbije neizbjeŹno. Staljin je predvidio slom Kraljevine Jugoslavije i uspostavu Hrvatske DrŹave još 1925. godine. Kada se 1941. godine Jugoslavija

¹⁴³Ibid., str. 42.

¹⁴⁴ Goldstein, Ivo, loc. cit., str. 439.

¹⁴⁵ Irvine, Jill A., loc. cit., str. 42.

¹⁴⁶Kisić-Kolanović, Nada. *Andrija Hebrang: iluzije i otreŹnjenja*, loc. cit., str. 128.

¹⁴⁷Radelić, Zdenko. *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991*. Zagreb: Školska knjiga, 2006, str. 258.

raspala, on je predložio hrvatskoj partiji da se potpuno udalji od Jugoslavije koja je tada s Titom na čelu zapravo bila partija Srba. Tito se obračunao s hrvatskim komunistima koji su htjeli slijediti Staljinovu liniju, odnosno direktivu. Međutim, napadom Hitlera na SSSR, Staljin je kao politički i vojni saveznik zapada morao prihvaćati donekle i politiku saveznika pa priznaje Jugoslaviju. Ali samo prividno, jer je stvarno težio provesti svoj stav iz 1925. godine, odnosno stav o raspadu Jugoslavije. Godine 1943. hrvatski partizani kontrolirali su dio Hrvatske. U to vrijeme stega ustaškog režima je slabila. Smatralo se da će se Pavelić, a ako ne on, onda neka frakcija unutar ustaškog pokreta, prikloniti zapadu i da će tako izbjeći čelični komunistički zagrljaj. Staljin, koji je preko svojih obavještajaca bio dobro upućen u prilike u Hrvatskoj, ocijenio je da je sada opet nastala situacija da se hrvatski partizani osamostale. U proljeće 1943. godine šalje sovjetsku misiju Hebrangu, a ne Titu. Iako je Staljin u to vrijeme bio odlučno protiv Tita, iznenada i bez ikakvog objašnjenja mijenja taktiku i ne dopušta Hebrangu raskol s Titom. U toj nedefiniranoj situaciji Tito preuzima inicijativu u studenome 1943. godine sazivajući AVNOJ. Hebrang nije bio na čelu hrvatske delegacije na Prvom zasjedanju AVNOJ-a. Tito je već tada tražio način da se oslobodi opasnog konkurenta, svoje do tada desne ruke s kojom je Staljin ozbiljno računao. Kad je Hebrang otišao iz Hrvatske u Beograd, preuzimajući mnogobrojne i odgovorne funkcije (imenovan je ministrom industrije i predsjednikom Savezne komisije za planiranje),¹⁴⁸ a na to njegovo mjesto u Zagreb došao Vladimir Bakarić, u prvi čas neki Hrvati držali su to pobjedom Hrvatske. Vladao je dojam da su Hrvati preuzeli visoke položaje u Beogradu, a da je Hebranga u Hrvatskoj zamijenio dobar Hrvat.¹⁴⁹ Međutim, u državno-partijskoj nomenklaturi Hebrangov premještanje u Beograd bilo je svojevrsno nazadovanje.¹⁵⁰ Osim toga, Bakarić je u Hrvatsku na Hebrangovo mjesto došao kao „Titova lutka za uspostavu srpske vlasti u Hrvatskoj“, dok je Hebrang u Beogradu bio „Titov zarobljenik“. Međutim, postavlja se pitanje zašto je Hebrang, koji je očito znao što mu se sprema, pristao na takvo nešto.¹⁵¹ Vjerojatno je vjerovao da će se nesuglasice s Titom i drugim članovima Politbiroa riješiti. „Očekivao je smirivanje napetosti i bilo mu je nemoguće zamisliti

¹⁴⁸Ramet, P. Sabrina. *Tri Jugoslavije: izgradnja države i izazov legitimnosti (1918.-2005.)*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2009, str. 233.

¹⁴⁹Strižić, Ivan, loc. cit., str. 263-264.

¹⁵⁰Goldstein, Ivo, loc. cit., str. 439.

¹⁵¹Strižić, Ivan, loc. cit., str. 264.

da ga vlastita partija izlaže progonu stotinu puta gore od progona koje je kao ilegalac pretrpio u monarhističkom režimu”.¹⁵²

Zanimljivo razmišljanje o razlozima Hebrangova pada iznio je i Pero Simić. Prema Simićevu mišljenju Hebrangov pad počeo je u travnju 1946. godine kada je Hebrang odlučio svoje nedoumice oko ekonomske suradnje sa SSSR-om podijeliti s Kardeljem. Kako se Kardelj toga dana zadržao na konzultacijama kod Tita, a Hebrang ga nije uspio telefonski dobiti, odlučio je poslati mu pismo po kuriru. U tom pismu Hebrang iznosi mišljenje da je Tito odustao od „ostvarenja tijesne suradnje” sa Sovjetima i da je zbog toga odbio Kardeljev prijedlog da na predstojećem putu u Moskvu jugoslavensku delegaciju predvodi Hebrang.¹⁵³ Naime, tom je prilikom Tito umjesto Hebranga odlučio poslati ministra vanjske trgovine inženjera Nikolu Petrovića, koji je i 1940. godine bio u Moskvi. Hebrang je u pismu izrazio svoju zabrinutost zbog toga što ga mijenja Petrović jer on „vodi pogrešnu ekonomsku politiku”, odnosno „politiku duševnog kapitalizma”, zbog čega ne bi trebao ići u Moskvu. Na kraju svojeg pisma Hebrang pokušava otkriti razloge koji su naveli Tita da promijeni svoj odnos prema njemu. Zaključuje da mu je Tito zamjerio što ga je kritizirao da sastanke Politbiroa ne zakazuje dovoljno često, a da sjednicu CK nije sazvaio još od svršetka rata.¹⁵⁴ Treba spomenuti još i to da je Hebrang kritizirao prvi Petogodišnji plan jer je taj plan bio uglavnom prepisani prvi petogodišnji plan od Sovjeta. Čak su i Sovjeti, koji su bili upoznati s tim planom, smatrali da je njegovo ispunjavanje nerealno.¹⁵⁵ Opsjednutost jugoslavenskih rukovoditelja ekonomskim razvojem neprestano ih je tjerala na stvaranje planova s visokim stopama rasta. Pri tome nisu brinuli o potrebi da podignu produktivnost i povećaju zaposlenost.¹⁵⁶ Međutim, Hebrangovo mišljenje nije uvaženo te je donesen ekonomski plan koji nikada nije ostvaren i koji ne bi bio ostvaren čak i da nije bilo sovjetske ekonomske blokade 1948. godine.¹⁵⁷

Kada je dobio pismo, Kardelj je odmah alarmirao Tita, koji je sazvaio hitan sastanak Politbiroa CK, na kojem je Hebrangovo pismo nazvano „nezdravom kritikom”. Na sastanku je

¹⁵²Kisić-Kolanović, Nada. *Andrija Hebrang: iluzije i otrežnjenja*, loc. cit., str. 196.

¹⁵³Simić, Pero. *Tito – fenomen stoljeća: prva politička biografija*. Zagreb: Večernji posebni proizvodi, 2009, str. 264-265.

¹⁵⁴Ibid., str. 265.

¹⁵⁵Kalinić, Pavle. *Andrija Hebrang: svjedoci govore*, loc. cit., str. 27.

¹⁵⁶Kisić-Kolanović, Nada. *Andrija Hebrang: iluzije i otrežnjenja*, loc. cit., str. 165.

¹⁵⁷Kalinić, Pavle. *Andrija Hebrang: svjedoci govore*, loc. cit., str. 27.

vladala prava zbrka. Kardelj je optužio Svetozara Vukmanovića da je širio priču kako Tito nema povjerenja u Hebranga, na što se Vukmanović pokušao opravdati, ali ga je Tito ušutkao rekavši mu da se ne miješa. Zatim je srpski komunist Sreten Žujović pokušao obraniti Hebranga jer „svaki član CK ima pravo postaviti pitanje”, zbog čega su se sudionici sastanka u tom trenutku okomili na njega. Tito je na tom sastanku tvrdio da Hebrang još otkad je oslobođen iz ustaškog zatvora 1942. godine „stalno dolazi u sukob s partijskom linijom”, a upravo on ga je tada postavio za šefa hrvatskih komunista i člana svog Politbiroa. Nakon sjednice Hebrang je degradiran i uz to što je „sumnjičio druga Tita” zamjeralo mu se i što je izjavio da „u CK ne postoji sloboda iznošenja mišljenja”. Hebrang je od svih partijskih i državničkih funkcija zadržao samo položaj predsjednika Planske komisije jugoslavenske vlade, na kojoj je „vegetirao” sljedeće dvije godine, sve do razlaza Jugoslavije sa SSSR-om.¹⁵⁸

6.2. Kardeljevo pismu Titu s ciljem eliminacije Hebranga

Neki povjesničari smatraju da je Hebrangovu padu pridonijelo Kardeljevo pismo Titu koje datira od 30. rujna 1943. godine. Kako je već istaknuto, zbog situacije koja se događala u Hrvatskoj Tito je naredio Kardelju da ode u Hrvatsku i da ga obavijesti o događajima u KPH.¹⁵⁹ Svoju ocjenu stanja u Hrvatskoj Kardelj obrazlaže Titu u spomenutom pismu. U tom se pismu ističe sljedeće: „Radi se u prvom redu o tome da u Hrvatskoj stvar neće ići dobro dok će Andrija biti sekretar CK KPH, odnosno, dok će se on uopće tamo nalaziti. Čitav njegov mentalitet i njegov karakter je takav da predstavlja jednu stalnu tendenciju ka slabljenju povezivanja Hrvatske s Jugoslavijom. Kod Andrije izbija na svakom koraku neki nacionalistički, hrvatski uklon, jedno stvarno neraspoloženje prema Jugoslaviji. Sumnjam da bi pretjerao ako kažem da Andrija ne voli Srbe i Slovence i da smatra Jugoslaviju, više ili manje kao nužno zlo. Pri tome je karakteristično da pokazuje vanrednu osjetljivost za hrvatska nacionalna prava prema Jugoslaviji, kao na primjer prema nekim lokalnim provincijalnim tendencijama koje se donekle pokazuju u Dalmaciji. Kako god se boji da ne bi neki jugoslavenski centralizam okrnio Hrvatskoj neka njezina nacionalna prava, tako s druge strane ima upravo paničan strah – kako kaže – ‘separatističkim težnjama Dalmacije’, iako po mom mišljenju takvih tendencija nema.

¹⁵⁸Simić, Pero, loc. cit., str. 265.

¹⁵⁹ Irvine, Jill A., loc. cit., str. 42.

Najkarakterističnije u tom pogledu je odnos prema Srbima u Hrvatskoj. Oni o Srbima mnogo govore, no nikakvih konkretnih mjera nisu poduzeli da bi Srbi u Hrvatskoj osjećali da imaju neku garanciju i budućnost. Oni nisu ništa pokušali da bi našli neku formu političkog života Srba u Hrvatskoj. Moramo imati na umu da su Srbi u Hrvatskoj u povijesti uvijek imali svoje nacionalne i političke organizacije – partiju a i danas teže za tim da bi dobili jedno jedinstveno političko rukovodstvo. Baš iz tih razloga pojavljuje se kod izvjesnih ljudi tendencija po obnavljanju SDS i neke druge političke partije. Međutim, baš u takvoj situaciji imali bi komunisti najviše mogućnosti da se postave na čelo srpskim narodnim masama u Hrvatskoj i da zauvijek spriječe tendencije po nekim posebnim srpskim strankama. Po našem mišljenju trebalo bi stvoriti u Hrvatskoj ‘narodnooslobodilački front Srba u Hrvatskoj’. Taj bi front bio sastavni dio narodnooslobodilačkog fronta Hrvatske, ali bi zadovoljio težnje srpskog stanovništva koji hoće imati izvjesne garancije da će ubuduće u Hrvatskoj biti netko tko će specijalno voditi brigu o njegovim nacionalnim pravima. CK KPH se ustvari negativno drži prema ovakvim inicijativama. Napominjem da je sličan odnos i prema Slovencima. Oni ispunjavaju samo one upute koje im se sviđaju ili koje ispune pod našim neposrednim pritiskom. Inače slabo vode računa o CK KPJ.”¹⁶⁰

Iz Kardeljeva pisma Titu vidljivo je da su odnosi između KPH i KPJ bili poljuljani te da se Hebrang nije obazirao na Titove upute. Osim toga, smatrao je da Hebrangova politika ugrožava popularnost partizana među Srbima u Hrvatskoj. Kardelja je smetao i Hebrangov negativan stav prema Slovencima. Također je krivio Hebranga zbog njegova autokratskog načina vladanja koji je bio prepreka regrutiranju kadrova u KPH i stvaranju jakog vodstva u partiji. Zbog svega navedenog Kardelj je savjetovao Titu da smijeni Hebranga kao sekretara CK KPH i zamijeni ga Vladimirom Bakarićem. Kako je i sam bio nezadovoljan Hebrangovom politikom, Tito je poslušao Kardeljev savjet.¹⁶¹

Međutim, na razini činjenica Kardeljevo pismo nikako nije točno. Posebno se ističe njegovo inzistiranje na nezadovoljstvu hrvatskih Srba svojim položajem u Hrvatskoj. Kardelj ističe da Hebrang zanemaruje, ignorira, pa čak i podčinjava Srbe u Hrvatskoj, ali takvo razmišljanje uopće nije utemeljeno. Do Hebrangova uhićenja 1948. godine nitko iz Hrvatske ni od Hrvata ni od Srba nije imao zamjerki na položaj hrvatskih Srba. Naprotiv, Srbi su bili

¹⁶⁰Strižić, Ivan, loc. cit., str. 265-266.

¹⁶¹ Irvine, Jill A., loc. cit., str. 42-43.

privilegirani. Do Končareva uhićenja i smrti u studenome 1941. godine u CK KPH nije bilo predstavnika Srba, a nije ih bilo ni na čelnim pozicijama u Glavnome štabu Hrvatske. Međutim, kada je Hebrang postavljen na mjesto sekretara u CK KPH je uveo Radu Žigića i Duška Brkića, a nakon odlaska Vladimira Bakarića u NKOJ postavio je Žigića za komesara Glavnog štaba Hrvatske, dok je nakon smjenjivanja Jakova Blaževića za sekretara OK KPH za Liku postavio Srbina Branka Ognjenovića. Osim toga, na Hebrangovu inicijativu je u siječnju 1944. godine osnovan Srpski klub vijećnika ZAVNOH-a te je pokrenut list *Srpska riječ*. Nadalje, kao navodni mrzitelj svega srpskoga upravo je Hebrang predložio da se uvede obvezno učenje latinice i ćirilice u školama u Hrvatskoj tako da se u onim školama u kojima prevladavaju hrvatska djeca prvo uči latinica, dok se u drugim školama prvo uči ćirilica.¹⁶²

Očito je da Kardelj u svojem pismu Titu ne iznosi točne činjenice i da u svojoj ocjeni Hebrangova djelovanja unutar KPH nije objektivan. Međutim, Tito je i prije nego što je dobio Kardeljevo pismo preudicirao Hebrangovu odgovornost, a Kardeljevo pismo samo je dodatno potvrdilo njegovu odluku da smijeni Hebranga s mjesta sekretara CK KPH. Pri tome je to učinio tako da se činilo da je Hebrang unaprijeđen jer je pozvan da obnaša nove odgovorne dužnosti u Beogradu jer Tito nije želio da se u javnosti uoče problemi u njegovom odnosu s Hebrangom, odnosno da se uoče slabosti unutar partijskog vrha.

¹⁶²Strižić, Ivan, loc. cit., str. 266-267.

7. PAD ANDRIJE HEBRANGA

Nakon Hebrangove smjene u CK KPH i njegova odlaska u Beograd razmirice između njega i Tita te drugih visokorangiranih partijskih dužnosnika nisu riješene. Dapače, samo su se produbile, a kulminirale su uoči narušavanja odnosa između Sovjetskog Saveza i Jugoslavije. Tito se odlučio politički obračunati s Hebrangom, pa ga je zatvorio, a onda, vrlo vjerojatno, i dao ubiti.

7.1. Hebrangovo ponovno uhićenje 1948. godine

Politički sukob sa Staljinom i Rezolucija Informbiroa¹⁶³ 1948. godine ponovno je aktualizirala nesuglasice između Hebranga i Tita kao i drugih visokih partijskih dužnosnika.¹⁶⁴ Sukob Moskve i Beograda počinje od studenoga 1947. godine. Staljinu nije odgovarala Titova uloga u Grčkoj i Albaniji. Odnosno, Staljin se bojao da će potpora koju je Tito davao grčkim partizanima izazvati sukob Informbiroa sa zapadnim državama, a na što Staljin još uvijek nije bio spreman.¹⁶⁵ Isto tako, Staljinu je smetalo što je Tito u siječnju 1948. godine predložio albanskom predsjedniku Enveru Hodži da mu ustupi bazu za razmještanje jugoslavenske divizije u južnoj Albaniji zbog opasnosti od grčkih upada na albanski teritorij, i to uz podršku angloameričkih snaga.¹⁶⁶ Osim toga, Staljin je želio stvoriti balkansku federaciju između Jugoslavije i Bugarske, ali u koju ne bi bila uključena Albanija kako je to želio Tito. Na taj je način preko Bugarske želio kontrolirati situaciju u Jugoslaviji. Ministar vanjskih poslova SSSR-a Vjačeslav Mihajlovič Molotov u veljači 1948. godine pozvao je Kardelja u Kremlj i naredio mu

¹⁶³Informbiro (Informacijski biro komunističkih i radničkih partija) ili Kominform je savjetodavno i koordinacijsko tijelo koje je osnovano 1947. godine na prijedlog SSSR-a, a koje je činilo devet komunističkih i radničkih partija (SSSR-a, Poljske, Čehoslovačke, Mađarske, Rumunjske, Bugarske, Jugoslavije, Italije i Francuske). Zadaća Informbiroa bila je informirati i savjetovati predstavnike centralnih komiteta partija u državama članicama kako bi se uskladila njihova politika.

¹⁶⁴Kisić-Kolanović, Nada. *Andrija Hebrang: iluzije i otrežnjenja*, loc. cit., str. 194.

¹⁶⁵Jutarnji list. *Šezdeset godina rezolucije Informbiroa*. <https://www.jutarnji.hr/arhiva/sezdeset-godina-rezolucije-informbiroa/3945690/>. Pristupljeno 4. travnja 2020.

¹⁶⁶Povijest. *Josip Broz Tito u stranim medijima*. <https://povijest.hr/vazneosobe/josip-broz-tito-u-stranim-medijima/>. Pristupljeno 4. travnja 2020.

da potpiše ugovor kojim se Jugoslavija obvezuje da će se o svojim vanjskopolitičkim poslovima konzultirati sa SSSR-om.¹⁶⁷ U veljači je Moskva odbila nove jugoslavenske ekonomske zahtjeve (Jugoslavija je u velikoj mjeri bila ovisna o ekonomskoj pomoći SSSR-a) namjeravajući na taj način prisiliti Tita na ulazak u federaciju s Bugarskom. Krajem ožujka 1948. godine Staljin je poslao svoje prvo pismo jugoslavenskom rukovodstvu kojim je želio uzdrmati vodstvo KPJ. U tom je pismu Staljin kritizirao neke članove jugoslavenskog rukovodstva, točnije Milovana Đilasa, Svetozara Vukmanovića-Tempa, Borisa Kidriča i Aleksandra Rankovića koje je nazvao „sumnjivim marksistima” odgovornima za širenje antisovjetske atmosfere na prostoru Jugoslavije. Uz to je Staljin optužio KPJ da joj nedostaje klasne borbenosti jer je tolerirala kapitalističke elemente na selu.¹⁶⁸

To je Staljinovo pismo analizirano na sjednici CK KPJ u Beogradu 13. i 14. travnja 1948. godine na kojem je odbačena svaka točka Staljinove optužnice. Očito je da je Staljin u tome pismu tražio od Tita apsolutnu odanost SSSR-u, ali je Tito istaknuo da koliko god voljeli SSSR kao zemlju socijalizma, Jugoslaveni nipošto ne bi trebali manje voljeti svoju zemlju koja također izgrađuje socijalizam. I dok su svi drugi članovi CK KPJ podržali Tita, jedino je ministar financija Sreten Žujović podržao Staljina ističući da bez SSSR-a nema ni komunizma.¹⁶⁹ Upravo je ta sjednica Centralnog komiteta bila važna za Hebrangovu sudbinu. Hebrang je u vrijeme kada se ta sjednica održavala bio u kućnom pritvoru. Već je odmah na početku sjednice Tito istaknuo da Hebrang nije među njima jer se protiv njega „vodi istraga zbog držanja u logoru”, čime je srušen njegov partijski autoritet. „Ne možemo dozvoliti da se razbije rukovodstvo partije”, izjavio je Tito i dodao da se ne smije dozvoliti to da narod vidi „da smo grupa koja se ždere”. Kako je Tito bio okupiran Staljinovim nasrtajem, trebao je umiriti unutarnje nezadovoljstvo, odnosno ukloniti sve one članove partije koji su u takvim trenucima tražili unutarnje reforme. Stoga se može reći da je Titov sukob sa Staljinom bio pozadina degradacije njegova odnosa s Hebrangom.¹⁷⁰

¹⁶⁷Kardelj, Edvard. *Sećanja*. Ljubljana: Državna založba Slovenije: 1980, str. 118.

¹⁶⁸Banac, Ivo. *Sa Staljinom protiv Tita: informbirovski rascjepi u jugoslavenskom komunističkom pokretu*. Zagreb: Globus, 1990, str. 54-55.

¹⁶⁹Bilandžić, Dušan, loc. cit., str. 296-297.

¹⁷⁰Kisić-Kolanović, Nada. *Andrija Hebrang: iluzije i otrežnjenja*, loc. cit., str. 194-195.

Kada se razmotri Hebrangova pozicija u Centralnom komitetu 1947. godine postaje vidljivo njegovo nezadovoljstvo gospodarskom politikom i težnja da se situacija popravi. Krajem travnja te godine Narodna skupština prihvatila je vladin prijedlog Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o nacionalizaciji kojim se nacionalizira 3 100 privatnih pogona. Međutim, Hebrang je isticao da socijalistički sektor ne treba naglo nacionalizirati mala privatna postrojenja jer će to uništiti srednju klasu. Neuralgičnom partijskom točkom Hebrang je smatrao i pitanje nacionalizacije partije. Uz to ga je smetalo još i nepoštivanje demokratske procedure u partiji i to što su se svi problemi rješavali u međusobnoj povezanosti članova partije, umjesto na redovnim formalnim sastancima. Također, nije postojao status koji bi propisivao sastav i odgovornost unutarnjih partijskih tijela. „Partijska se politika temeljila na Titovu autoritetu i taktičkoj vještini Politbiroa (...) Općenito uzevši, Hebrang je 1948. godine bio nezadovoljan čovjek koji probleme sagledava u surovoj istini, a takav je čovjek u postojećem trenutku zacijelo bio opasnost za partiju”.¹⁷¹ Tito je bio okupiran Staljinovim optužbama i nije bio spreman provoditi unutarnje reforme koje je očekivao i tražio Hebrang. Zbog toga je Tito ljude poput Hebranga počeo smatrati glavarima prostaljinističke opozicije. „Hebrang je tako postao žrtvom Titove ogorčene borbe za političko preživljavanje. Ako postoji racionalan izlaz za partijsko nasilje učinjeno nad Hebrangom, onda ga treba tražiti u Titovoj odluci da ukloni potencijalnu koaliciju protiv samoga sebe”.¹⁷² Tito se bojao da bi Hebrang, zbog svojih dobrih odnosa sa Staljinom, mogao biti Staljinov kandidat za Titova nasljednika. Dokaz za to bila su navodno pisma iz Moskve, koja su dolazila naslovljena samo na Tita i Hebranga. Međutim, Hebrang nije želio zauzeti Titovo mjesto pod Staljinovim pokroviteljstvom.

Kao što je istaknuto, Žujović je jedini na sjednici CK KPJ 13. i 14. travnja podržao SSSR, a njegova nepopustljivost ubrzala je Titovu odluku da plenum da kolektivni stav o članovima koji nisu prihvaćali Titovo stajalište. Na taj je način Tito povezo slučaj Andrije Hebranga i Sretene Žujovića. Gotovo svi članovi Centralnog komiteta zdušno su podržali Titovu politiku. Svi su članovi Politbiroa smatrali da Hebrangovi i Žujovićeви gospodarski propusti nisu slučajni, odnosno da su njih dvojica Staljinu tendenciozno prokazivala prilike u Jugoslaviji.¹⁷³

¹⁷¹Ibid., str. 195.

¹⁷²Ibid.

¹⁷³Ibid., str. 196.

Nakon te sjednice jugoslavensko vodstvo je u Moskvu poslalo odgovor u kojem je odbacilo sve Staljinove optužbe. Pri tome je Tito krivnju za novonastali nesporazum između dvije partije stavio na leđa Andrije Hebranga i Sretena Žujovića. U beogradskom odgovoru tvrdilo se da su njih dvojica pogrešno informirala sovjetsku vladu: „Na Plenumu CK KPJ došlo je jasno do izričaja i utvrdilo se da su članovi CK KPJ S. Žujović i A. Hebrang glavni krivci u pogledu davanja netočnih i klevetničkih informacija sovjetskim predstavnicima u Jugoslaviji, kao i navodnim izjavama nekih rukovodećih ljudi, tako i našoj partiji uopće... Davanje takvih informacija mi smatramo kao antipartijski rad, a i antidržavni, jer to kvari odnose između naše dvije zemlje”.¹⁷⁴ U tom pismu zaključuje se da kada drugovi Žujović i Hebrang ne bi širili netočne informacije ne bi ni bilo neslaganja između navedenih dviju država. Pri tome se ističe da se Žujović i Hebrang trebaju kazniti i da će nakon njihova kažnjavanja sve biti u redu.¹⁷⁵

Nakon odgovora iz Beograda 4. svibnja je stiglo drugo Staljinovo pismo u kojem sovjetski vođa reagira na Hebrangov i Žujovićev boravak u kućnom pritvoru. Pri tome Staljin poriče da je Hebrang bio njegov špijun: „Mi izjavljujemo da sovjetski ljudi nisu primali nikakva obavještenja od druga Hebranga. Mi izjavljujemo da razgovor druga Žujovića sa sovjetskim ambasadorom u Jugoslaviji, drugom Lavrenijevim, nije dao ni deseti dio onoga što se sadrži u pogrešnim i antisovjetskim govorima jugoslavenskih rukovoditelja”.¹⁷⁶ Naime, Hebrang je često bio u kontaktu sa SSSR-om, ali nije bio Staljinov špijun, već je bio samo komunist koji je s njim dijelio slične poglede na razvoj komunizma i vanjskopolitička pitanja.¹⁷⁷ Osim toga, u drugom pismu Staljin osuđuje represiju protiv Hebranga i Žujovića ističući da je to pokazatelj antisovjetskog ponašanja u jugoslavenskom rukovodstvu. Međutim, iako je Staljin osudio Hebrangova i Žujovićeva uhićenja, njegov je interes bio prvenstveno usredotočen na kompromitaciju Politbiroa i Tita osobno.¹⁷⁸ U tom je pismu Staljin proglasio partijski vrh uobraženim i nesposobnim sagledati vlastite propuste. Staljin je naglasio da zasluge KPJ nisu ništa veće od zasluga drugih partija te da je KPJ došla na vlast zahvaljujući Crvenoj armiji koja

¹⁷⁴Ibid., str. 187.

¹⁷⁵Ibid., str. 188.

¹⁷⁶Ibid., str. 199-200.

¹⁷⁷Goldstein, Ivo, loc. cit., str. 439.

¹⁷⁸Kisić-Kolanović, Nada. *Andrija Hebrang: iluzije i otrežnjenja*, loc. cit., str. 200.

ju je izvukla iz krize 1944. godine.¹⁷⁹ Staljin je na kraju pisma zaključio da jugoslavensko rukovodstvo svoj slučaj treba iznijeti pred Informbiroom. O tome se raspravljalo na sjednici CK KPJ 9. svibnja 1948. godine. Tom su prilikom Hebrang i Žujović službeno isključeni iz CK KPJ, čime su uklonjene prepreke za njihovim uhićenjem.¹⁸⁰

Staljin je jugoslavenskom rukovodstvu poslao i treće pismo. Međutim, treće pismo nije bilo naslovljeno na Tita i Kardelja, već na Tita i Hebranga. Osim te razlike, u usporedbi s prva dva pisma treće Staljinovo pismo bilo je manje oštro jer je Staljina vjerojatno ohrabrila Titova nespremnost da prihvati njegovu kritiku.¹⁸¹ Prema tome, vidljivo je da je Staljin zaista slao pisma koja su bila naslovljena isključivo na Tita i Hebranga, pa je to Titu očito poslužilo kao dokaz da Staljin Hebranga vidi kao njegova nasljednika.

Hebrang je 7. svibnja 1948. godine uhićen pod optužbom da je surađivao sa SSSR-om i da je počinio greške tijekom rata. Kako je bio u ustaškom zatvoru i kako je tamo preživio, nije bio mučen te je na kraju pušten u razmjeni ratnih zarobljenika teretilo ga se i za suradnju sa ustašama i Gestapom.¹⁸² Međutim, iako je službeni režim podržavao uvjerenje da je Hebrangovo partijsko otpadništvo uzrokovano zbog njegova neodobravanja Rezolucije Informbiroa i Titova raskida sa Staljinom, treba spomenuti da je Hebrang prije uhićenja bio u strogoj izolaciji (od travnja 1948. godine nalazio se u kućnom pritvoru) i da nije znao što se točno sprema. Osim toga, uhićen je u svibnju 1948. godine, dok je Rezolucija Informbiroa donesena skoro dva mjeseca kasnije. I Olga Hebrang, Hebrangova supruga istaknula je da je za suprugovo navodno prosovjetsko usmjerenje saznala tek 1952. godine. Hebrangov odnos s partijom pogoršalo je nezadovoljstvo gospodarskom situacijom u državi, ali i težnja da se ta ista situacija popravi. Iako Hebrang nije znao što se događa u odnosu između jugoslavenskog rukovodstva i Moskve jer je tada već bio u kućnom pritvoru, odnos na relaciji Tito – Staljin ipak je donekle povezan s Hebrangovom sudbinom jer se Tito bojao da će Staljin odabrati Hebranga kao njegova nasljednika te da će tako doći do konflikta sa Staljinom s jedne strane i raskola unutar rukovodstva KPJ s druge. Tito to očito nije mogao dopustiti i nije se mogao boriti na dva fronta, pa je Hebranga kao svojeg neistomišljenika prvo uklonio sa svih dužnosti i stavio u kućni

¹⁷⁹Ibid., str. 187.

¹⁸⁰Banac, Ivo, loc. cit., str. 124-125.

¹⁸¹Bilandžić, Dušan, loc. cit., str. 297-298.

¹⁸²Matković, Hrvoje, loc. cit., str. 304.

pritvor, a zatim ga i uhitio kako bi se mogao fokusirati na sukob koji je tinjao u odnosima s Moskvom.

Istraga protiv Hebranga koja se provodila nakon njegova uhićenja povjerena je tadašnjem Udbinom pukovniku, a kasnije generalu Mili Milatoviću. Spomenuta knjiga *Slučaj Andrije Hebranga* koju je potpisao Milatović, a koja je tiskana u 50 000 primjeraka kao propagandni materijal¹⁸³ imala je zadaću da komunistima vjernim Hebrangu pokaže o kakvom se to zlikovcu radilo, a doživjela je već prilikom izlaska fijasno te je ubrzo povučena iz prodaje i iz knjižnica. Takva literatura govorila je već onda znalcima „slučaja Hebrang“ da se radi o iskonstruiranim i lažnim optužbama.

Zapravo je sama knjiga Mile Milatovića bila najbolja Hebrangova obrana. Hebrang je bio svjestan svojeg položaja, shvatio je odmah tko stoji iza njegova uhićenja, pa mu je Milatovićeva istraga išla na živce. Dok je izdržavao dvanaestogodišnju zatvorsku kaznu Hebrang nije pokleknuo pod torturom, pa je Milatović dobro znao da tjelesno mučenje neće slomiti Hebranga. Pri tome Hebrang navodno tvrdi Milatoviću sljedeće: „Istraga traje skoro već šest mjeseci. Ona za cijelo to vrijeme nije mogla utvrditi da sam počinio bilo kakav zločin i zato je istraga neizbježno morala zaglaviti u ćorsokak, u kome se mi već dugo vremena nalazimo. Mi se u tom ćorsokaku možemo vrtiti koliko god vi dugo hoćete. Ja ovdje u zatvoru mogu sastaviti i godinu dana, a da nas to ipak ne makne s mjesta. Izlazak iz tog ćorsokaka u koji je istraga zapala – moguće je ili da istragu zaključite i da s mene skinete svaku krivnju ili pak da je produžite i zaključite konkretiziranjem vaših sumnji i neopravdanih optužbi, pa da me zato sa svim dokumentima uputite sudu. Ako dođe do suđenja, ja mogu biti suđen samo po naređenju, jer je ništavna vrijednost dokumenata kojima raspolazete vama bolje poznata nego meni. No, ja ni sada kada sam u istragu i njezinu objektivnost izgubio svako povjerenje neću i ne mogu vjerovati u to da bih mogao biti izveden na sud na temelju napakovane krivične odgovornosti sa znanjem CK, koji o tom predmetu konačno odlučuje. Reći ću vam još jedno i to možda posljednji put da nijesam počinio nikakav zločin i da prema tome o nekim mojim zločinima ne postoje i ne mogu postojati nikakvi tragovi, pa ni dokumenti izuzevši falsifikata.“¹⁸⁴ Milatovićeva knjiga izašla je uz blagoslov Rankovića, Kardelja, Đilasa i Dedijera koji su uz Tita bili glavni zagovornici

¹⁸³Kalinić, Pavle. *Andrija Hebrang: svjedoci govore*, loc. cit., str. 14.

¹⁸⁴Stričić, Ivan, loc. cit., str. 272.

Hebrangove eliminacije. Zato se i leksik koja se stavlja Hebrangu u usta („nijesam”) može pripisati Đilasu kao Crnogorcu jer Hrvati i Srbi govore „nisam”.¹⁸⁵

Hebrangov politički položaj bio je uzdrman nakon povratka iz Moskve, odnosno povratka velike jugoslavenske delegacije koju je predvodio Tito, a u kojoj su bili i Aleksandar Ranković, Blagoje Nešković i Boris Kidrič koji će po povratku preuzeti od Hebranga ključne privredne funkcije.¹⁸⁶ Naime, 1946. godine Hebrang je izgubio položaj predsjednika Privrednoga savjeta Vlade FNRJ ministra industrije, a u siječnju 1948. godine položaj predsjednika Planske komisije te je postao tek ministar lake industrije, što je bio najniži položaj u vladi.¹⁸⁷ Poznato je da je Rezolucija Informbiroa objavljenja u nas 30. lipnja, a Hebrang je uhićen 7. svibnja 1948. godine ili skoro dva mjeseca prije objavljivanja Rezolucije.¹⁸⁸ Vjerojatno je da Hebrang, koji je bio u zatvoru, nije ni znao za istragu, niti se imao prilike izjašnjavati o istrazi.

Milatović zapravo nije ni vodio kvalitetnu istragu protiv Hebranga, nego je prema Rankovićevim i Đilasovim uputama jednostavno preuzeo gotovu konstataciju partijske komisije CK KPJ, a prema kojoj je Andrija Hebrang „lažno prikazivao stanje u našoj zemlji, klevetao CK KPJ i pojedine njene članove iz Sovjetskog Saveza, kao i pred drugima s kojima je dolazio u dodir. On je na taj način pokušao sakriti svoj antipartijski, frakcionaški i neprijateljski rad i tendencije iza svog lažnog prijateljstva Sovjetskom Savezu“.¹⁸⁹

Hebrangovo saslušanje započelo je 31. svibnja 1948. godine i s prekidima je trajalo do 9. lipnja 1949. godine. Pri tome Hebrangov slučaj nije dospio u fazu javne sudske rasprave, već je cijelo vrijeme ostao u stadiju policijske istrage.¹⁹⁰ Tito je smatrao da Hebrang mora biti likvidiran, ne i osuđen jer se komunisti Hebrangove veličine i poštenja nije smjelo izvesti pred javnost, što već dovoljno govori o tome da su optužbe protiv Hebranga bile iskonstruirane i lažne.¹⁹¹ Istraga koja se provodila protiv Hebranga pokazala je da se optužnica protiv njega ne može potkrijepiti, odnosno nisu pronađeni nikakvi dokazi koji upućuju na izdaju komunističkih ilegalaca u ustaškoj policiji 1942. godine te suradnju s ustašama, kao ni dokazi koji bi upućivali

¹⁸⁵Ibid.

¹⁸⁶Ibid.

¹⁸⁷*Hrvatska enciklopedija*, loc. cit.

¹⁸⁸Kisić-Kolanović, Nada. *Andrija Hebrang: iluzije i otrežnjenja*, loc. cit., str. 195.

¹⁸⁹Strižić, Ivan, loc. cit., str. 273.

¹⁹⁰Kisić-Kolanović, Nada. *Andrija Hebrang: iluzije i otrežnjenja*, loc. cit., str. 204.

¹⁹¹Strižić, Ivan, loc. cit., str. 271.

na to da je Hebrang izdavao tajne Sovjetima. Ta se posljednja optužba ionako pojavila naknadno, kada se uvidjelo da se Hebrangu ne može dokazati suradnja s ustašama.¹⁹² Kako bi eliminirali svaku sumnju u Hebranga Sovjeti su Titu i urotnicima poslali pismo u kojem jasno piše: „Mi izjavljujemo da sovjetski ljudi nisu primali nikakva obavještenja od druga Hebranga.“¹⁹³ Ipak, da je Hebrang zaista bio sovjetski špijun Staljin bi inzistirao na njegovu oslobođenju, što se nije dogodilo.¹⁹⁴ Isto tako, Hebrang je bio optužen za potkopavanje gospodarske politike nakon 1945. godine. Tako se tvrdilo da je Hebrang „otežavao blagovremeno donošenje Petogodišnjeg plana“, da je predlagao „represivne“ mjere prema seljaštvu, da je vodio politiku „državnog kapitalizma“, da se protivio izgradnji velikih infrastrukturnih objekata i sl. Svemu tome dodana je optužba za „štetočinsko podgrijavanje šovinizma“, a posebno opasnim proglašeno je njegovo navodno zalaganje „da cio Srijem treba da bude u okviru Hrvatske“, što je izjednačeno s „ustaškim gledištem“.¹⁹⁵ O njegovoj želji da cijeli Srijem pripada Hrvatskoj pisao je i Đilas koji je bio u stalnom konfliktu s Hebrangom, pa se ta njegova tvrdnja treba uzeti s rezervom. Hebrang se zalagao za to da oni dijelovi Srijema koji su bili dodijeljeni Banskoj Hrvatskoj 1939. godine budu priključeni Hrvatskoj.¹⁹⁶

Prvi krunski dokaz na kojem je inzistirala Milatovićeva istraga protiv Hebranga jest Faksimil akta Eugena Kvaternika od 29. lipnja 1942. godine upućen Paveliću. U tom falsificiranom dopisu stoji da je Pavelić bio upoznat s Hebrangovim navodnim pristankom na suradnju s ustašama. Očito je da je riječ o falsifikatu s obzirom na to da aktu nedostaju autentične vanjske oznake (pečat i potpis), da sadrži jezične srbizme koji su bili nezamislivi u službenim aktima NDH te da u njemu ima ozbiljnijih pogrešaka kao što su datiranje u dane državnog i vjerskog praznika u NDH i pogrešno navođenje funkcija osoba koje se spominju. Istraga je osim toga retuširala originalni dokument o razmjeni zarobljenika između partizana i ustaša 1942. godine kako bi se prikazalo da je Hebrangova razmjena bila naređena i planirana u skladu s planom ubacivanja Hebranga kao ustaškog špijuna u komunističke redove.¹⁹⁷

¹⁹²Kalinić, Pavle. *Andrija Hebrang: svjedoci govore*, loc. cit., str. 27.

¹⁹³Stričić, Ivan, loc. cit., str. 273.

¹⁹⁴Kalinić, Pavle. *Andrija Hebrang: svjedoci govore*, loc. cit., str. 27-28.

¹⁹⁵Kisić-Kolanović, Nada. *Andrija Hebrang: iluzije i otrežnjenja*, loc. cit., str. 199.

¹⁹⁶Banac, Ivo, loc. cit., str. 113.

¹⁹⁷Kisić-Kolanović, Nada. *Andrija Hebrang: iluzije i otrežnjenja*, loc. cit., str. 208.

Drugi krunski dokaz protiv Hebranga bilo je „Pismo Babi“ iz Jasenovca u kojem stoji sljedeće: „Dragi Babo! U Jasenovac dolaze ljudi s oznakama: da se vrate po izdržanoj kazni, a drugi ‘s Križem’. Ovi se tamo pokolju. Do sada je poklano oko 25 000 ljudi! Kolju ih noževima koje zabadaju u rupicu između lijevog ramena i vrata. Maks Luburić, zapovjednik logora, intimus Poglavnika, šetka se po logoru igrajući se s pištoljem u ruci. Kad naiđe na koju žrtvu, naredi mu da mu okrene leđa pa je ubije metkom u mali mozak. Desetak ustaša i jedan poručnik koji su vršili ulogu krvnika poludilo je otpremljeno na liječenje. Okolica je puna skupnih grobova, 250-300 leševa. Magazini su puni stvari od poklanih ljudi. Neke tamo šalju na mučenje da iznude priznanje pa ih zatim pokolju.“¹⁹⁸

Kao dokaz da je Hebrang boravio u Jasenovcu poslužio je jasenovački zapisnik sastavljen 14. lipnja 1942. godine. Taj je zapisnik trebao dokazati da je Hebrang pod fizičkom prisilom izdao imena i funkcije komunističkih aktivista. Pri tome je Hebranga u Jasenovcu navodno saslušao ustaški istražitelj Viktor Tomić, koji je i iznuđio Hebrangov pristanak na suradnju s ustašama.¹⁹⁹ Većina stručnjaka slaže se da je to nevješto sročeno pismo koje je trebalo poslužiti kao dokaz Hebrangove krivnje podmetnuto.²⁰⁰ Prva verzija jasenovačkog zapisnika napisana je na ćirilici te je bez Hebrangova potpisa. Sadržaj zapisnika bio je načinjen od mješavine stvarnih činjenica koje je Hebrang davao u istrazi ustaškim vlastima te naknadno montiranih i retuširanih navoda koje je ubacivao istražitelj. Hebrang je osporio vjerodostojnost jednog i drugog ključnog dokaza protiv sebe.²⁰¹ Očito se nije vodilo previše računa o kvaliteti falsifikata jer se smatralo da će Hebrang ionako biti osuđen, ali se pri tome zaboravilo da će to pismo biti objavljeno i dostupno javnosti, pa da će javnost uvidjeti kako je riječ o krivotvorini.

Treba spomenuti da je policija falsificirala i Hebrangov zapisnik saslušanja iz ustaškog sabirnog logora Stara Gradiška. Prva verzija tog falsifikata također je napisana na ćirilici i nema Hebrangov potpis.²⁰²

Milatović u svojoj knjizi ne navodi izjavu Hebrangova ustaškog istražitelja Tibora Vaška s obzirom da mu ista nije odgovarala. Vaško je jugoslavenskim istražnim tijelima izjavio

¹⁹⁸Strižić, Ivan, loc. cit., str. 271.

¹⁹⁹Kisić-Kolanović, Nada. *Andrija Hebrang: iluzije i otrežnjenja*, loc. cit., str. 208.

²⁰⁰Ivanković-Vonta, Zvonko, loc. cit., str. 189-191.

²⁰¹Kisić-Kolanović, Nada. *Andrija Hebrang: iluzije i otrežnjenja*, loc. cit., str. 208.

²⁰²Ibid., str. 209.

sljedeće: „Sa sigurnošću mogu tvrditi da Andrija Hebrang za vrijeme boravka na Zaštitnom redarstvu nije ništa priznao u svezi svoga rada, a niti je odao bilo koje lice s kojim je surađivao. Napominjem i to da ga nitko za to vrijeme nije zlostavljao”.²⁰³ Vaško se 1956. godine tužio zatočenom Đilasu, s kojim je robijao u Srijemskoj Mitrovici sljedeće: „Tražili su od mene da potvrdim da je Hebrang pristao na službu ustašama. Ja to, po savjesti, nisam mogao, niti sam o tako nečem išta znao.”²⁰⁴ Međutim, pod policijskom prisilom Vaško je bio prisiljen lažno svjedočiti te je izjavio da se pred njim Viktor Tomić hvalio kako će dobiti od Hebranga priznanje i pristanak na suradnju. Kasnije je Vaško morao dodati da je Hebrang u Jasenovcu izdao sva imena članova CK KPJ.²⁰⁵

Među lažnim svjedocima protiv Hebranga saslušan je i Drago Jilek, rukovoditelj protukomunističkog odjela UNS-a 1942. godine. On je također lažno svjedočio da se Viktor Tomić u Rimu 1956. godine hvalisao kako je u Jasenovcu iznudio od Hebranga pismeni pristanak da surađuje s ustaškom nadzornom službom. Lažno je svjedočio i Ljuba Miloš, ustaški bojničnik na dužnosti u logoru Jasenovac od listopada 1941. do konca svibnja 1942. godine. Prije svojeg smaknuća Miloš je morao lažno svjedočiti da je Hebrang 1942. godine bio zatočen u Jasenovcu i da je istražitelj Tomić od njega mučenjem izvukao „važne podatke”.²⁰⁶

Kako policijska istraga protiv Hebranga nije davala željene rezultate, točnije kako Hebrang nije priznao krivnju, uhićeni su njegovi bliski suradnici, uključujući i njegovu suprugu Olgu, od kojih se tražilo da lažno svjedoče protiv Hebranga zbog „viših” interesa.²⁰⁷ Policija je tijekom svoje istrage uhitila oko 150 osoba, a mnogi su od svoje pozicije svjedoka došli do pozicije optuženika. To se dogodilo i Olgi Hebrang koja je u insceniranom političkom procesu bila lažno optužena za suradnju s ustaškom nadzornom službom u logoru Stara Gradiška 1942. godine. Jedini dokaz na tom suđenju protiv Olge Hebrang bilo je njezino „priznanje” koje je iznuđeno na temelju strahovitog mučenja.²⁰⁸ Hebranga se na temelju fizičkih pritisaka, falsificiranih dokaza i lažnih svjedočenja pokušalo natjerati da prizna krivnju, ali bezuspješno.

²⁰³Strižić, Ivan, loc. cit., str. 274.

²⁰⁴Kisić-Kolanović, Nada. *Andrija Hebrang: iluzije i otrežnjenja*, loc. cit., str. 211-212.

²⁰⁵Ibid., str. 211.

²⁰⁶Ibid., str. 212.

²⁰⁷Kalinić, Pavle. *Andrija Hebrang: svjedoci govore*, loc. cit., str. 27-28.

²⁰⁸Kisić-Kolanović, Nada. *Andrija Hebrang: iluzije i otrežnjenja*, loc. cit., str. 215.

Hebrang je „pripadao onim pojedincima kojima policijski teror nije ulijevao smrtni strah pa se svojom silinom temperamenta i karaktera suprotstavljao istražitelju Milatoviću. U svojim je odgovorima ostajao jednako čvrst i realan. Bez suvišne rječitosti nastojao je razjasniti sporne događaje, i što preciznije iznijeti svjedočanstva iz svoje duge partijske karijere. Nijednom riječju nije optuživao svoje drugove iz Politbiroa, u čemu se očitovala njegova moralna snaga”.²⁰⁹ Kako nije mogla slomiti Hebranga i prisiliti ga da prizna čitavu lepezu grijeha, policija je pribjela fizičkoj likvidaciji protivnika.²¹⁰

7.2. Hebrangova smrt 1949. godine

Prema Milatoviću, u lipnju 1949. godine u noći ga je nazvao zatvorski stražar te obavijestio kako je na podu Hebrangove ćelije pronašao njegovo beživotno tijelo. Prema službenoj verziji, jedan kraj konopca bio mu je vezan oko vrata, a drugi za radijator. Ipak, ako je suditi po zapisniku, Hebrang je jedne noći odveden iz zatvora i u njega se više nije vratio. Pretpostavlja se da je odveden u drugi zatvor gdje je podvrgnut strašnom mučenju i gdje je podlegao ozljedama. Nakon Hebrangove smrti na zahtjev javnog tužitelja sastavljena je komisija koju je činio pomoćnik tužitelja, upravitelj zatvora, liječnik i zapisničar.²¹¹ Prema službenom policijskom izvještaju o Hebrangovoj smrti, ta je komisija utvrdila da mu je jedan kraj konopca bio vezan oko vrata, a drugi za radijator.²¹² Osim toga, komisija je utvrdila da ne postoje „okolnosti koje bi upućivale na sumnju da se radi o krivičnom djelu (ubojstvu)”.²¹³ Pomoćnik ministra unutarnjih poslova Srbije Milorad Milatović, koji je vodio istragu, izjavio je da je Hebrang u zatvoru počinio samoubojstvo.²¹⁴

Međutim, u Glavnjači, gdje je Hebrang bio utamničen, nije bilo radijatora jer je to bila građevina još iz turskog doba u kojoj su se grijali na drva. Kako je uistinu završio Hebrang i gdje je pokopan nije se doznalo ni poslije pedeset godina.²¹⁵ Tek se tri godine nakon njegove smrti o

²⁰⁹Ibid., str. 206.

²¹⁰Ibid., str. 218.

²¹¹Ibid.

²¹²Milatović, Mile. *Slučaj Andrije Hebranga*. Beograd: Kultura, 1952, str. 266.

²¹³Kisić-Kolanović, Nada. *Andrija Hebrang: iluzije i otrežnjenja*, loc. cit., str. 219.

²¹⁴*Hrvatski biografski leksikon*, loc. cit.

²¹⁵Kalinić, Pavle. *Andrija Hebrang: svjedoci govore*, loc. cit., str. 28.

tome izvijestila javnost. Tako je i Hebrangova supruga Olga za njegovu smrt saznala tek 1952. godine.²¹⁶ Očito je da je izvještajem o Hebrangovoj smrti i Milatovićevim svjedočanstvom KPJ željela izbjeći odgovornost za Hebrangovo ubojstvo. „Falsifikat o samoubojstvu odgovarao je i partijskoj hijerarhiji, jer je mrtvog protivnika bacao u dubinu samoponiženja. Partijski makijavelisti nisu postavljali moralna pitanja, savjest jugoslavenskog vrha nikad nije bila probuđena nezakonitošću i umorstvima u vlastitim redovima”.²¹⁷ No, Hebrangova udovica i osobe koje su ga istinski poznavale odbacile su mogućnost da bi on počinio samoubojstvo.

Postavlja se pitanje zašto se Politbiro na tako nečovječan način obračunao s Hebrangom. „Po svoj prilici, Hebrangova unutarinja autonomija i sklonost da stvari gleda u njihovoj surovoj istini ostavila je duboke ožiljke na njegov odnos s Politbiroom. Nakon Staljinove prijetnje došlo je do nesretnog obrata. Iako je nemoguće odgovornost za Hebrangovu smrt svaliti na jednog čovjeka, motive za politički obračun s Hebrangom treba zacijelo tražiti u Titovoj odluci da 1948. preventivno spriječi stvaranje alternativne upravljačke skupine. Tito se ponio na svoj stari način – eliminirao je potencijalne glavare prosovjetske opozicije”.²¹⁸

Komunistička partija, naravno, nije pristajala na Hebrangovu političku rehabilitaciju, a Deseti kongres Saveza komunista Hrvatske (SKH) odbio je 1986. godine zahtjev obitelji da se objavi istina o njegovu životu i radu. Međutim, Sabor Republike Hrvatske obznanio je u lipnju 1990. godine Deklaraciju o uhićenju i umorstvu Andrije Hebranga kojom je on proglašen „nevinom žrtvom komunističke represije“ te je u potpunosti rehabilitiran.²¹⁹ Ipak, treba napomenuti da je Andrija Hebrang od proglašenja neovisnosti Republike Hrvatske, odnosno devedesetih godina prošlog stoljeća prikazivan isključivo kao nevin Titova žrtva. Iako je Hebrang bio nevin za zločine koje mu je pripisivala partija, ne smije se zaboraviti da je on bio visokorangirani partijski dužnosnik i da je kao takav snosio svoj dio odgovornosti za zločine koji su počinjeni pod okriljem komunističkog režima u SFRJ, a s kojima je Hebrang morao biti upoznat.

²¹⁶Kisić-Kolanović, Nada. *Andrija Hebrang: iluzije i otrežnjenja*, loc. cit., str. 218.

²¹⁷Ibid., str. 219.

²¹⁸Ibid., str. 220.

²¹⁹*Hrvatski biografski leksikon*, loc. cit.

8. ZAKLJUČAK

Od svojeg dolaska na vlast pa sve do smrti Tito je dolazio u ozbiljne konflikte sa svojim suradnicima, prvenstveno s onim visokim partijskim dužnosnicima koji su mu se usudili suprotstaviti. Andrija Hebrang je od samih začetaka partijskog pokreta prijateljevao i surađivao s Titom te mu je uvelike pomogao u nastojanju da dođe na vlast. Međutim, dolaskom komunista na vlast njihove su razlike postajale vidljivije. Hebrang se nije libio suprotstaviti Titu, a to ga je, naposljetku, stajalo života. Nakon političkih suđenja ustašama i onima za koje su komunisti smatrali da su s njima surađivali, Tito se počeo obračunavati sa svojim neistomišljenicima unutar partije. Među prvima se našao upravo Andrija Hebrang.

Nakon što je ZAVNOH preuzeo prevelike ovlasti u Hrvatskoj i nakon što se Hebrang nekoliko puta oglušio na izravna Titova naređenja, Tito ga je odlučio smijeniti s mjesta sekretara KPH te ga je pozvao u Beograd gdje mu je dodijeljena tobože viša funkcija u jugoslavenskoj vladi. Međutim, takva smjena zapravo je bila nazadovanje u Hebrangovoj političkoj karijeri osmišljena s ciljem Titove lakše kontrole Hebranga i njegova rada. Osim toga, smjenom Hebranga i postavljanjem Vladimira Bakarića na njegovo mjesto u KPH Titu je omogućeno da lakše kontrolira događanja u Hrvatskoj. Međutim, i u Beogradu je Hebrang dolazio u sukobe s Titom i drugim visokim partijskim dužnosnicima, posebno kada je govorio o ekonomskim problemima u državi i kada je kritizirao Petogodišnji plan koji se trebao donijeti, a koji je bilo nemoguće ispuniti. Osim toga, Tito je zahladio odnose sa Staljinom, a kako se smatralo da je upravo u Hebrangu Staljin vidio Titova nasljednika, postalo je očito da je Hebrang prevelika smetnja. Stoga je prvo zadržan u kućnom pritvoru, a vrlo brzo je i uhićen, tobože pod optužbom da je još tijekom Drugog svjetskog rata surađivao s ustašama. Kako nisu pronađeni dokazi za takve tvrdnje, optužnici je dodano da je Hebrang bio Staljinov špijun, ali istraga koju je po Titovu nalogu provodio Udbin pukovnik, a kasnije general Mile Milatović, nije pronašla nikakve dokaze koji bi potkrijepili takve optužbe. Stoga su se lažirali neki ključni dokazi te su iznesena lažna svjedočenja kako bi se Hebranga prisilio da prizna krivnju. Međutim, proces se nije odvijao kako je bilo zamišljeno jer je Hebrang uporno odbijao priznati da je surađivao s ustašama i da je bio Staljinov špijun. Prema službenoj verziji događaja koju iznosi Milatović, Hebrang je u lipnju 1949. godine počinio samoubojstvo. Međutim, službena verzija događaja

može se vrlo lako pobiti. Hebrangovo tijelo nikada nije pronađeno i ne zna se gdje je pokopan. Čak nije ni siguran datum njegove smrti.

U skladu sa svime što je istaknuto u ovom radu vidljivo je da je Andrija Hebrang imao vrlo zanimljiv politički put. Sigurno se uspinjao na partijskoj ljestvici. Nekoliko puta tijekom svojeg života bio je uhićen, a u zatvoru je kao ilegalni komunist proveo 12,5 godina. Tijekom Drugog svjetskog rata uhitile su ga ustaške vlasti i držale pritvorenog nekoliko mjeseci. Hebrang je sve to preživio, da bi na kraju stradao od ruku „svojih“ komunista. Slučaj Andrije Hebranga svjedoči o komunističkoj represiji koju su po dolasku na vlast počeli provoditi visoki partijski dužnosnici. Očito je da je Hebrang bio u pravu kada je izjavio da unutar partije ne postoji sloboda mišljenja. Zapravo je bilo važno samo Titovo mišljenje, dok su druge funkcije, čini se, bile samo formalne. O tome svjedoče i drugi slučajevi komunističke represije koji bacaju tamnu mrlju na Titovo vodstvo i SFRJ.

Andriju Hebranga je partija pokušala prikazati kao izdajnika i neprijatelja u široj javnosti. Optuživalo ga se da je surađivao s ustašama te da je bio Staljinov špijun i da nije odobravao Titov raskid sa Staljinom (u što uopće nije bio upućen jer se već nalazio u kućnom pritvoru). Dokazi i svjedočenja koje je Milatovićeve istraga prikazala kao ključne povjesničari su kasnije vrlo lako osporili. Međutim, do toga je trebalo proći mnogo godina. Hebrang ne samo da je izgubio život, nego je njegov lik sustavno šikaniran te je Hebrang prikazivan kao izdajica i neprijatelj nekoliko desetljeća nakon svoje smrti. Andrija Hebrang može se smatrati žrtvom političkih previranja unutar KPJ te ga povijest kao takvog treba i pamtiti. Pri tome treba odbaciti viziju Hebranga kao velikog Hrvata i mučenika koji je umro boreći se za hrvatsko pitanje jer u tom pogledu postoje mnogo bolji uzori od Hebranga.

Objektivno je zaključiti da je Andrija Hebrang bio visokorangirani partizanski dužnosnik koji je tijekom Drugog svjetskog rata i u vremenu poslije njega obnašao važne i visoke dužnosti unutar Komunističke partije. Upravo je kao obnašatelj tih istih dužnosti Andrija Hebrang sigurno bio i uključen u mnoga zbivanja u državi te kao takav snosi dio političke i pravne odgovornosti za komunističke zločine. Međutim, Hebrang je prije toga spoznao okrutnu i zločinačku narav Titova režima čiji je dio i sam bio sve dok je to Titu odgovaralo.

SAŽETAK

Andrija Hebrang (1899. – 1949.) bio je hrvatski političar i visoki partijski dužnosnik koji je od pobjede antifrakcijske linije na Osmoj konferenciji zagrebačkih komunista 1928. godine održavao savezništvo s Titom uz povremene nesuglasice. Nakon što je ZAVNOH preuzeo prevelike ovlasti u Hrvatskoj i nakon što se Hebrang nekoliko puta oglašio na izravna Titova naređenja, Tito ga je odlučio smijeniti s mjesta sekretara KPH te ga je pozvao u Beograd. Međutim, i u Beogradu je Hebrang dolazio u sukobe s Titom i drugim visokim partijskim dužnosnicima, posebno kada je govorio o ekonomskim problemima u državi i kada je kritizirao Petogodišnji plan koji se trebao donijeti, a koji je bilo nemoguće ispuniti. Osim toga, Tito je zahladio odnose sa Staljinom, a kako se smatralo da je upravo u Hebrangu Staljin vidio Titova nasljednika, postalo je očito da je Hebrang prevelika smetnja. Zbog toga je Hebrang zadržan u kućnom pritvoru, a ubrzo i uhićen pod optužbom da je tijekom rata surađivao s ustašama. Naknadno je optužen da je bio Staljinov špijun. Do suđenja nikada nije došlo jer je Hebrang vjerojatno odveden iz zatvora u lipnju 1949. godine i više nikada nije vraćen. Ne zna se kako je točno umro ni gdje je pokopan. Hrvatski sabor rehabilitirao ga je 1990. godine i proglasio žrtvom komunističkog režima.

Ključne riječi: komunistički režim, Andrija Hebrang, Josip Broz Tito, sukob

SUMMARY

Croatian politician and senior party official Andrija Hebrang (1899 – 1949), since winning the anti-faction line at the Eighth Conference of Zagreb Communists in 1928 has maintained an alliance with Tito with occasional disagreements. After ZAVNOH assumed too much authority in Croatia and after disobeying Tito's direct orders several times, Tito decided to remove Hebrang from his post as KPH secretary and invited him to Belgrade. However, in Belgrade Hebrang also clashed with Tito and other senior party officials, especially when talking about economic problems in the country and criticizing the Five-Year Plan, which was impossible to deliver. In addition, Tito cooled down relations with Stalin, and as it was thought that he had seen Tito's successor in Hebrang, it became apparent that Hebrang was too much of a nuisance. As a result, Hebrang was detained under house arrest and quickly arrested on charges that he cooperated with the Ustasha during the war. He was subsequently accused of being a Stalin spy. The trial never occurred because Hebrang was taken from prison in June 1949 and never returned. It is not known exactly how he died or where he was buried. He was rehabilitated by the Croatian Parliament in 1990 and declared a victim of the communist regime.

Keywords: Communist regime, Andrija Hebrang, Josip Broz Tito, conflict

LITERATURA

Knjige:

1. Banac, Ivo. *Sa Staljinom protiv Tita: informbirovski rascjepi u jugoslavenskom komunističkom pokretu*. Zagreb: Globus, 1990.
2. Bilandžić, Dušan. *Hrvatska moderna povijest*. Zagreb: Golden marketing, 1999.
3. Đilas, Milovan. *Revolucionarni rat*. Beograd: Književne novine, 1990.
4. Goldstein, Ivo. *Povijest: Hrvatska povijest*, sv. 21. Zagreb: Novi liber, 2007.
5. Gužvica, Stjepan. *Before Tito: The Communist Party of Yugoslavia during the Great Purge (1936–1940)*. Tallinn: Tallinn University, 2020.
6. Ivanković-Vonta, Zvonko. *Hebrang*. Zagreb: Scientia yugoslavica, 1988.
7. Kalinić, Pavle. *Andrija Hebrang: svjedoci govore*. Zagreb: Politička misao, 1991.
8. Kardelj, Edvard. *Sećanja*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1980.
9. Kisić-Kolanović, Nada. *Andrija Hebrang: iluzije i otrežnjenja*. Zagreb: Institut za suvremenu povijest, 1996.
10. Kljakić, Dragan. *Dosije Hebrang*. Ljubljana: Partizanska knjiga, 1983.
11. Macan, Trpimir. *Hrvatska povijest: pregled*. Zagreb: Matica hrvatska, 2004.
12. Matković, Hrvoje. *Povijest Jugoslavije: hrvatski pogled*. Zagreb: Naklada Pavičić, 1998.
13. Mihajlović, Živorad. *Hebrang: izdajnik ili žrtva političke igre*. Beograd: Nova knjiga, 1989.
14. Milatović, Mile. *Slučaj Andrije Hebranga*. Beograd: Kultura, 1952.
15. Pavličević, Dragutin. *Povijest Hrvatske*. Zagreb: Naklada Pavičić, 2000.
16. Radelić, Zdenko. *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991*. Zagreb: Školska knjiga, 2006.
17. Ramet, P. Sabrina. *Tri Jugoslavije: izgradnja države i izazov legitimnosti (1918.-2005.)*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2009.
18. Simić, Pero. *Tito – fenomen stoljeća: prva politička biografija*. Zagreb: Večernji posebni proizvodi, 2009.
19. Stržić, Ivan. *Hrvatski portreti: lice i naličje hrvatskoga bića*. Zagreb: DoNeHa, 1996.
20. Supek, Ivan. *Krunski svjedok u Hebrangovu slučaju*. Zagreb: Globus, 1990.
21. Vlajčić, Gordana. *Osma konferencija zagrebačkih komunista: 25. i 26. veljače 1928. godine*. Zagreb: Impressum, 1976.

Članci:

1. Irvine, Jill A. „Tito, Hebrang i hrvatsko pitanje, 1943.–1944.“. *Časopis za suvremenu povijest*, 24, 1 (1992): 21-47.
2. Jelić, Ivan. „Sudski proces Andriji Hebrangu 1929. god. (Prilog biografiji)“. *Časopis za suvremenu povijest*, 22, 3 (1991): 1-20.
3. Kalinić, Pavle. „Andrija Hebrang i hrvatsko pitanje“. *Politička misao*, 33, 2-3 (1996): 281-296.
4. Kisić-Kolanović, Nada. „Andrija Hebrang i hrvatsko lijevo iskustvo 1919.–1941.“. *Časopis za suvremenu povijest*, 26, 1 (1994): 27-46.

Internetski izvori:

1. Hrvatska enciklopedija. *Hebrang, Andrija*.
<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=24698>. Pristupljeno 14. prosinca 2019.
2. Hrvatski biografski leksikon. *Hebrang, Andrija*. <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=55>. Pristupljeno 14. prosinca 2019.
3. Jutarnji list. *Šezdeset godina rezolucije Informbiroa*.
<https://www.jutarnji.hr/arhiva/sezdeset-godina-rezolucije-informbiroa/3945690/>. Pristupljeno 4. travnja 2020.
4. *Kronologija života i nestanka Andrije Hebranga*.
<http://www.andrija-hebrang.com/kronologija.htm>. Pristupljeno 12. siječnja 2020.
5. *Mile Milatović: Slučaj Andrije Hebranga*. <http://www.andrija-hebrang.com/mile.htm>. Pristupljeno 12. siječnja 2020.
6. Povijest. *Josip Broz Tito u stranim medijima*. <https://povijest.hr/vazneosobe/josip-broz-tito-u-stranim-medijima/>. Pristupljeno 4. travnja 2020.

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja MIRELA BILIĆ, kao pristupnik/pristupnica za stjecanje zvanja MAQISTRA POVIJESTI, izjavljujem da je ovaj završni/diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio završnog/diplomskog rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga završnog/diplomskog rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 25. 06. 2020.

Potpis

**IZJAVA O POHRANI
ZAVRŠNOG/DIPLOMSKOG/SPECIJALISTIČKOG/DOKTORSKOG RADA
(PODCRTAJTE ODGOVARAJUĆE) U DIGITALNI REPOZITORIJ FILOZOFSKOG
FAKULTETA U SPLITU**

Student/ica: MIRELA BILIĆ
Naslov rada: POLITIČKA BIOGRAFIJA ANDRIJE HEBRANČA
Vrsta rada: DIPLOMSKI RAD
Mentor/ica rada: PROF. DR. SC. ALEKSANDAR JAKIĆ
Komentor/ica rada: _____

Ovom izjavom potvrđujem da sam autor/autorica predanog završnog/diplomskog/specijalističkog/doktorskog rada (zaokružite odgovarajuće) i da sadržaj njegove elektroničke inačice u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uređenog rada. Slažem se da taj rad, koji će biti trajno pohranjen u Digitalnom repozitoriju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu i javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama *Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju*, NN br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 46/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15, 131/17), bude (zaokružite odgovarajuće):

- a) rad u otvorenom pristupu
- b) rad dostupan studentima i djelatnicima FFST
- c) široj javnosti, ali nakon proteka 6 / 12 / 24 mjeseci (zaokružite odgovarajući broj mjeseci).

U slučaju potrebe (dodatnog) ograničavanja pristupa Vašem ocjenskom radu, podnosi se obrazloženi zahtjev nadležnom tijelu u ustanovi.

Split, 25.06.2020.

Potpis studenta/studentice: Mirela Bilic